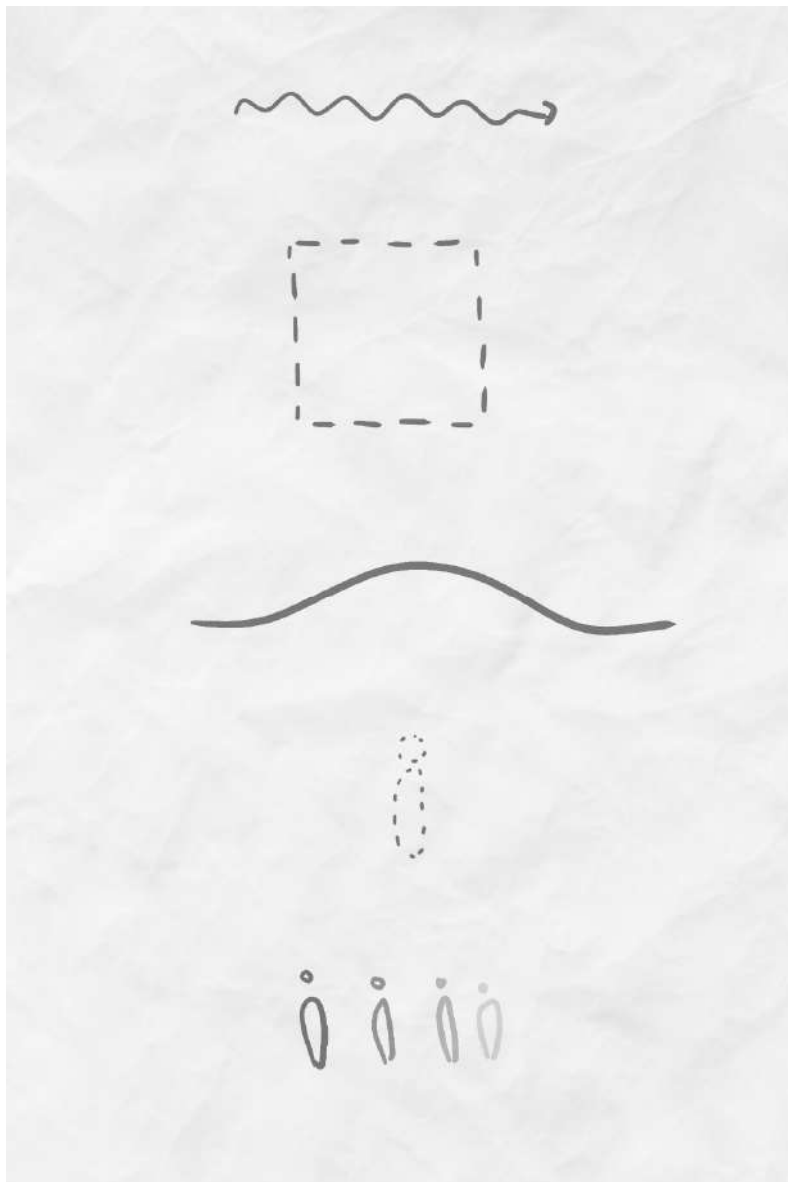

**Ο ενδιάμεσος χώρος ως εννοιολογική προσέγγιση:
Συνδιαλλαγές στα όρια μεταξύ αντιθέτων**

Πολυτεχνείο Κρήτης - Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Ιούνιος 2025

Καλούδης Θεόδωρος

Επιβλέπων: Τζομπανάκης Αλέξιος

Εισαγωγή

Αυτή η εργασία θα επιδιώξει να προσδιορίσει χαρακτηριστικά του ενδιάμεσου χώρου και να τον συντάξει στο εννοιολογικό πλαίσιο που τοποθετείται. Το πώς ο ενδιάμεσος χώρος έρχεται και επιλύει βασικά συντακτικά προβλήματα που υπάρχουν λόγω της ύπαρξης αντιθέσεων μεταξύ του ζητούμενου σχεδιασμού και του υποβάθρου στο οποίο πρέπει να σχεδιαστεί, είναι ένα από τα βασικά ερωτήματα που θα απαντηθεί. Με αρχή θεωρήσεις που σχετίζονται με την οριακότητα και τη μετάβαση θα γίνει μια προσπάθεια ερμηνείας του ενδιάμεσου χώρου μέσα από αρχιτεκτονικά πλαίσια παράλληλα με κοινωνικά και ιστορικά. Σκοπός της εργασίας είναι να απαντήσει στα ερωτήματα για το ρόλο του ενδιάμεσου αστικά, αλλά και ως συνθετικό εργαλείο, καθώς επίσης και να αποσαφηνίσει την ταυτότητα του και πως αυτή καθορίζεται. Τα ερωτήματα αυτά θα διερευνηθούν αρχικά προσεγγίζοντας θεωρίες του 20ου αιώνα και εκφράζοντας αυτές χωρικά και στη συνέχεια μέσω αρχιτεκτονικών θεωριών και παραδειγμάτων.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	2
Θεωρία.....	4
Το πλαίσιο της μετάβασης και του “ανάμεσα”	5
Η κριτική τοποθέτηση του ενδιαμέσου	10
Χαρακτηριστικά του ενδιαμέσου χώρου	14
Αοριστία	15
Πολλαπλότητα.....	17
Επαναδιαπραγμάτευση	20
Συντάσσοντας τον ενδιάμεσο χώρο.....	28
Εκφράσεις του ενδιαμέσου χώρου. Από την ασάφεια του Eisenman στην κίνηση του Tschumi	29
Ο αστικός ρόλος του ενδιαμέσου_Agadir Convention Center - OMA 1990 ..	45
Η τελετουργία του ενδιαμέσου χώρου_Igualada Cemetery - Miralles Enric, Pinos Carmen 1994.....	51
Η (από)ιεροποίηση της ιδιωτικότητας_Fujimoto Sou- N House 2008	58
Συμπεράσματα.....	66
Βιβλιογραφία.....	70

Θεωρία

Ορισμός: ενδιάμεσος, -η,-ο¹

- 1.αυτός που βρίσκεται **ανάμεσα σε δύο χώρους**, περιοχές
- 2.αυτός που παρεμβάλλεται **μεταξύ γεγονότων**, εξελικτικών φάσεων
- 3.αυτός που έχει **χαρακτήρα ή ιδιότητες από δύο ή περισσότερα πράγματα**

¹ Μπαμπινιώτης σελ.605

Το πλαίσιο της μετάβασης και του “ανάμεσα”

Για την κατανόηση του ενδιάμεσου χώρου έχουν ασχοληθεί πολλοί θεωρητικοί του 20ού αιώνα κοινωνικά και φιλοσοφικά. Αυτή η συνθήκη θα παρουσιαστεί με διάφορες έννοιες όπως: κενό, διάκενο, ανάμεσα. Αυτές οι έννοιες θα προσπαθήσουν να ορίσουν τι γίνεται στο μεταξύ δύο αντιθέτων.

Ένας από αυτούς είναι ο **Victor Turner**² ο οποίος θα μιλήσει για την τελετουργία της μετάβασης(Rites de Passage) εμπνευσμένος από την θεωρία του **Arnold Van Gennep** (1909) ο οποίος ερευνούσε συμβολισμούς στις φυλές της Αφρικής. Υιοθετεί όπως και ο Gennep τρία στάδια, **την αποχώρηση, το κενό και την ενσωμάτωση.**

Τον απασχολεί η συνθήκη στην οποία βρίσκεται ένα άτομο μεταξύ δύο κοινωνικών συνθηκών. Στο κείμενο του ο Turner θα ερευνήσει με επίκεντρο την οριακή αυτή συνθήκη (liminal period), δηλαδή την οριακή κατάσταση ισορροπίας, ένα κατώφλι, στο οποίο βρίσκεται ένα άτομο μεταξύ της **αποχώρησης και της ενσωμάτωσης, στο κενό.** Σε αυτήν τη συνθήκη το άτομο δεν βρίσκεται σε καμία από τις αναφερόμενες κοινωνικές συνθήκες και παρουσιάζει ελάχιστα εάν όχι κανένα από τα χαρακτηριστικά που τις προσδιορίζουν. Διακρίνει επίσης ότι οι κοινωνίες διακατέχονται από μια **δομή θέσεων** και ότι στο κενό υπάρχει μια διαπλεκόμενη κατασκευή αυτών των δομών.³

² 1920-1983 ανθρωπολόγος

³ Turner 1967: σελ.46

Για τον Turner το ενδιαμέσο προκύπτει στη **μετάβαση** από μια κατάσταση σε μια άλλη, όπου η κατάσταση για αυτόν είναι μια συνθήκη, είτε επαγγελματική, είτε κοινωνική, είτε ακαδημαϊκή.⁴ Ο Turner δεν θεωρεί αυτή την ενδιαμέση συνθήκη σταθερή κατάσταση, σε αντίθεση με τον J S Mill. Ήδη από το στάδιο της αποχώρησης υπάρχει η ανάλογη συμπεριφορά που χαρακτηρίζει την αποχώρηση αυτή του ατόμου, δηλαδή της σταδιακής απαλλαγής του ατόμου από συμπεριφορές που προκύπτουν σε αυτή. Στο δεύτερο στάδιο που θα ασχοληθεί και περισσότερο, δηλαδή σε αυτή την οριακή συνθήκη, χαρακτηριστικό της είναι η **ασάφεια**, ενώ στην ενσωμάτωση θεωρεί τη διαδικασία μετάβασης ολοκληρωμένη.

Το τι θεωρεί ο καθένας μετάβαση από μια κατάσταση σε μια άλλη είναι υποκειμενικό και ταυτίζεται συνήθως με θρησκευτικές-φιλοσοφικές ιδεολογίες υπό το πρίσμα του ατόμου το οποίο την ερευνά. Παράδειγμα για τον Lloyd Warner το Rites de Passage είναι όλη η ζωή του ατόμου μεταξύ γέννησης και θανάτου.⁵

Αυτή η αποστασιοποίηση από τη "νόρμα" που διακρίνει ο Turner πριν την επόμενη κοινωνική συνθήκη είναι που δίνει στο άτομο την ευκαιρία να **ετοιμάσει τον εαυτό** του για το περιεχόμενο που θα ακολουθήσει.

Για την **Hannah Arendt**⁶ το ενδιαμέσο βρίσκεται ανάμεσα στο «Εγώ» και το «Εσύ» ή «Κόσμος». Η σχέση μεταξύ αυτών των δύο κατοχύρωνε την επικοινωνία και τον διάλογο ανάμεσα σε ίσους και ισότιμους ανθρώπους τα οποία **μέσω της αλληλεπίδρασης διαρκώς μετασχηματίζοντουσαν λόγω της δράσης αντίδρασης.**⁷

⁴ Turner V 1967: σελ.46

⁵ Turner V. 1976: σελ. 47

⁶ 1906-1975 Πολιτική επιστήμονας και φιλόσοφος

⁷ Βασιλειάδου Μ. μεταπτυχιακό ΑΠΘ σελ. 60-61

Θα ακολουθήσει ο **Homi K. Bhabha**⁸ ο οποίος θα επικεντρωθεί στο αποτέλεσμα που προκύπτει στα **διάκενα** μεταξύ των πολιτισμών. Αυτή η διαπραγμάτευση της ταυτότητας που προκύπτει στα **διάκενα** είναι μέρος της θεωρίας του για τον **Τρίτο χώρο**.

Στο *Location of Culture* θα αναφέρει ότι «βρισκόμαστε σε μια περίοδο όπου χρόνος και χώρος διασταυρώνονται και παράγουν σύνθετα μοντέλα διαφορών και ταυτοτήτων, παρελθόν και μέλλον, μέσα-έξω, συμπερίληψη και αποκλεισμός, προκύπτει έτσι ένας αποπροσανατολισμός στο “μετά-παραπέρα”»⁹

Συνεχίζει ότι αυτό που το οποίο είναι καινοτόμο θεωρητικά, είναι η ανάγκη θεώρησης πέρα του πρωτότυπου και των αρχικών υποκειμενικοτήτων και να εστιάσουμε στην άρθρωση των πολιτισμικών διαφορών, **προσφέροντας ένα «έδαφος» διαπραγμάτευσης των ταυτοτήτων** το οποίο συμβαίνει κατά τη διαδικασία αυτή.

Είναι σημαντικό να λάβει κανείς υπόψιν και το υπόβαθρο στο οποίο βασίζεται ο Bhabha καθώς είναι πιο εύκολο να κατανοήσει κανείς τη θεωρία του. Στην μετααποικιακή Ινδία που εκτός της αγγλικής κατοχής υπάρχει και πληθώρα τοπικών «συστημάτων πολιτισμού» και ταυτοτήτων. Επομένως υπάρχει μια βιωματική αντίληψη του φαινομένου της υβριδικότητας και της διαμόρφωσης ταυτότητας σε ένα ρευστό πολιτισμικό τοπίο.

Σ' αυτό το μεταίχμιο υπάρχει ένας αποπροσανατολισμός στο μετά παραπέρα που όπως θα πει και ο ίδιος το ακριβές νόημα βρίσκεται στον γαλλικό όρο «au dela»(εδώ και εκεί). **Στην εμφάνιση αυτών των διαφορών είναι που οι πολιτιστικές-κοινωνικές αξίες διαπραγματεύονται.**¹⁰

⁸ Φιλόσοφος 1949-

⁹ Bhabha K. Homi 1994 σελ. 1

¹⁰ Bhabha K. Homi 1994 σελ. 1

Ο οριακός χώρος μεταξύ των προσδιορισμών της ταυτότητας γίνεται η διαδικασία της συμβολικής αλληλεπίδρασης, αυτό δηλαδή που συνθέτει τη διαφορά πάνω-κάτω, άσπρο-μαύρο δηλαδή αντίθετων τοποθετήσεων. Αυτή η κίνηση είναι που αποτρέπει τις ταυτότητες να εγκαθιδρυθούν σε πολικότητες. Μεταξύ αυτών των προκαθορισμένων ταυτοτήτων η τοποθέτηση του ατόμου σε ένα στάδιο συνδιαλλαγής αυτών, είναι που προσφέρει τη δυνατότητα της πολιτισμικής υβριδικότητας χωρίς την αναγκαία ύπαρξη ιεράρχησης.¹¹

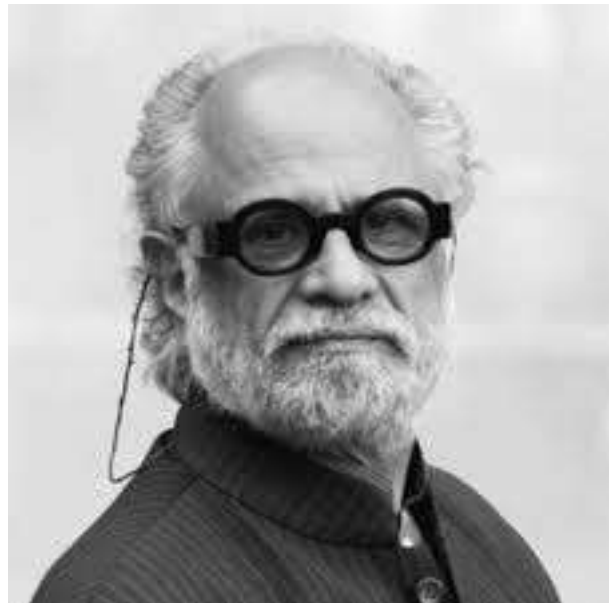
Για τον Turner το **κενό είναι μια παύση** στην μετάβαση μεταξύ των συνθηκών όπου του δίνουν τη δυνατότητα να **προετοιμαστεί** μεταξύ αυτών. Από την άλλη το **διάκενο** του Bhabha είναι μια συνθήκη στην οποία το άτομο έχει μια δυναμική αλληλεπίδραση και ταυτόχρονη με διαφορετικούς «χώρους», και προσαρμόζει συνεχώς την ταυτότητα του μεταξύ αυτών.

Και ο Turner και ο Bhabha τοποθετούν τις θεωρίες τους ανάμεσα στις διαφορές που προκύπτουν στις κοινωνικές «δομές». Ο Turner διακρίνει μια **αοριστία** στη δική του τοποθέτηση ενώ ο Bhabha ένα **δυναμικό και υβριδικό πεδίο**. Παρόλα αυτά και οι δύο εστιάζουν σε αυτή τη συνθήκη **ως έναν «χώρο» απώλειας των κανονικοποιημένων ταυτοτήτων.**

¹¹ Bhabha K. Homi 1994 σελ. 3

1. Victor Turner

2. Homi K. Bhabha

3. Hannah Arendt

Η κριτική τοποθέτηση του ενδιάμεσου

Για τις εγκαθιδρυμένες δυαδικότητες που μιλάνε ο Turner και ο Bhabha θα μιλήσουν και άλλοι θεωρητικοί του 20ου αιώνα, ασκώντας και αυτοί κριτική και προτείνοντας **την ανάγκη ύπαρξης ενός «τρίτου»** ως μια νέα πραγματικότητα που δεν μπορεί να βιωθεί αντικειμενικά, παρά μόνο μέσω μιας υποκειμενικής άποψης. Στη θεωρία αυτή θα συμβάλουν εκτός των άλλων οι Foucault και Deleuze-Guattari.

Ο **Foucault Michel**¹² θα δώσει μια διάλεξη με τίτλο “Des Espaces Autres” το 1967 στο οποίο θα μιλήσει για την **ετεροτοπία**. Αν και δεν θα αναφερθεί άμεσα στο ενδιάμεσο χώρο προβάλλει θεωρίες για τα δίπολα με άμεση αναφορά στο κενό.

Ο Foucault θα μιλήσει για τα ιεραρχικά σύνολα του μεσαίωνα βασισμένα σε **δίπολα**: ιερά-βλάστημα, προστατευμένα- ανοιχτά, αστικός-επαρχιακός. Συμπληρώνει ότι ο χώρος προσδιορίζεται από σχέσεις εγγύτητας μεταξύ σημείων ή στοιχείων, παράδειγμα: συστοιχίες, δέντρα, κánaβος. Συνεχίζοντας αναφέρει ότι η καθημερινότητα μας εξουσιάζεται από αντιθέσεις **δημόσιο-ιδιωτικό, οικογενειακός- κοινωνικός χώρος , χώρος αναψυχής και εργασίας** οι οποίες θεωρούνται απαράβατες και στα όρια του ιερού και τις οποίες δεν τολμάμε να αμφισβητήσουμε.¹³

¹² 1926-1984 φιλόσοφος

¹³ Foucault Des Espaces Autres

Σύμφωνα με τον ίδιο, ο χώρος στον οποίο ζούμε είναι ετερογενής χώρος, δηλαδή δεν ζούμε σε έναν κενό στο οποίο τοποθετούμε άτομα και αντικείμενα αλλά σε ένα «σετ σχέσεων» το οποίο προσδιορίζει τους χώρους.

Αντίστοιχα την κριτική τους στη δυαδική σχέση πραγμάτων θα εκφράσουν στο *A thousand plateaus* το 1980 **Deleuze**¹⁴ και **Guattari**¹⁵. Θα αντιδράσουν και αυτοί στη δυαδική σχέση μόνο με αρχή και τέλος και προτείνουν τη μετακίνηση μεταξύ αυτών σαν αναγκαία διαδικασία. Δηλαδή την ενεργοποίηση του μεσαίου.¹⁶

Ο Deleuze αργότερα θα δημιουργήσει μια αλληγορία με βάση το *baroque house* στο βιβλίο του **The Fold: Leibniz and baroque**. Θεωρεί το ισόγειο ως υποδοχέα εξωτερικών ερεθισμάτων, σε αντίθεση με τον όροφο ο οποίος είναι απομονωμένος από τα εξωτερικά στοιχεία. Η σκάλα λοιπόν είναι ο χώρος συνδιαλλαγής μεταξύ των δύο η οποία παρουσιάζει την ασάφεια του ούτε το ένα ούτε το άλλο.

Όπως θα αναφέρουν Buchanan και Lambert με βάση τον Deleuze η σκάλα που είναι ανάμεσα στο ισόγειο και στον όροφο, αυτή είναι ο χώρος ενσωμάτωσης μέσα σε ένα χώρο σχέσεων. «Κανείς δεν κάθεται στη σκάλα ούτε τρώει γιατί δεν είναι τίποτα από τα δύο κινείται όμως σε αυτή γιατί γίνεται ένα γεγονός αυτό της μετάβασης από το ένα στο άλλο.»¹⁷

Η σχέση του ατόμου με τις «πολικότητες» τη στιγμή που βρίσκεται στη ενδιάμεση συνθήκη είναι μια ευκαιρία για το άτομο συγκριτικής και ουδέτερης ανάγνωσης των συνθηκών που την προσδιορίζουν. Για αυτό υπάρχει η ανάγκη ύπαρξης αυτού του χώρου καθώς είναι μια **συνθήκη υποκειμενικής διαμόρφωσης**.

¹⁴ 1925-1995 φιλόσοφος

¹⁵ 1930-1992 φιλόσοφος και ψυχίατρος

¹⁶ *Urban conflicts* σελ. 310

¹⁷ Buchanan Lambert σελ. 134

Για έναν τρίτο χώρο είχε μιλήσει και ο **Πλάτωνας** στον Τίμαιο. Η **Χώρα (Khora)** είναι ένας χώρος και χρόνος ατελείωτων δυνατοτήτων-δοχείο των πάντων. “Μια προηγούμενη διάσταση, ένας χώρος προέλευσης αλλά παράλληλα ένα επικείμενο μέλλον μια στιγμή ανοιχτοσύνης στο εφικτό που θα πάρει μορφή”. Ένα άμορφο δηλαδή, στάδιο μεταξύ δύο συνθηκών ένας υποδοχέας **μεταξύ του αισθητού και του μη αισθητού**.¹⁸

Με αυτό θα ασχοληθεί και ο Derrida για τον οποίο είναι μια ανακοίνωση της εισβολής του αλλού, εκδηλώνει μια εγγύτητα. Δεν μπορείς να την κατανοήσεις παρά μόνο να την αποδεχθείς σύμφωνα με τον ίδιο, παρουσιάζει μια προσωρινή διάσταση και σχετίζεται με το μέλλον.¹⁹

Ο Derrida με τον Eisenman στο έργο **Chora L Works** θα προσπαθήσουν να ερμηνεύσουν μέσω της εμφάνισης και αντίθεσης της **παρουσίας και της απουσίας**. Είναι μια μη νοητή εμφάνιση του ενδιαμέσου χώρου, μη χωρική απαραίτητα, όπου εμφανίζεται σαν υπόνοια.

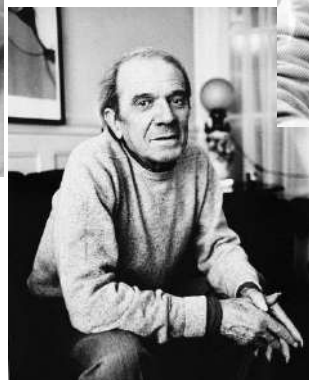
4. Πλάτωνας

6.Foucault

5.Guattari

7.Deleuze

¹⁸ Ponzo Jenny σελ. 181

¹⁹ Ponzo Jenny σελ.184

Χαρακτηριστικά του ενδιάμεσου χώρου

Η προσπάθεια των Deleuze, Guattari, Foucault να προσδιορίσουν ποιες είναι αυτές οι συνθήκες στις οποίες υπάρχει η ανάγκη να υπάρξει ο ενδιάμεσος ως ένα εργαλείο διαλόγου των διπόλων, βρίσκει εφαρμογή στην Αρχιτεκτονική η οποία και θα ερμηνεύσει χωρικά αυτές τις θεωρήσεις.

Αοριστία

Για την Elizabeth Grosz ο ενδιαμέσος χώρος είναι ένας παράξενος χώρος. Η θέση του **απουσιάζει βασικής ταυτότητας, φόρμας και φύσης**. Παρ' όλα αυτά επιτρέπει όλες αυτές τις ταυτότητες να υπάρξουν. Ο ενδιαμέσος χώρος είναι αυτός που **δεν είναι χώρος, δεν έχει δικά του όρια** και παίρνει μορφή από το «έξω». ²⁰ Συνεχίζοντας αναφέρει ότι είναι τόπος για κοινωνική, πολιτισμική και φυσική μεταβολή είναι ο μόνος χώρος μεταξύ και γύρω ταυτοτήτων. Είναι ο χώρος που κάτι ξεγίνεται δηλαδή είναι ο χώρος οριοθέτησης και αναίρεσης ταυτοτήτων.

Συμπληρώνει ότι ο ενδιαμέσος χώρος είναι αυτό που υποθάλπει και καθιστά **ικανές μεταβάσεις** από το να είναι το άλλο του ενός, στο δικό του είναι, να «επανακατασκευάσει» μια άλλη σχέση σε διαφορετικούς όρους. Αυτό είναι και κοινό μεταξύ πολιτικής, πολιτισμού και αρχιτεκτονικής καθώς είναι όλα χώροι, οργανισμοί, δομές που λειτουργούν στα πλαίσια της ταυτότητας. Το ενδιαμέσο που διαμορφώνεται από αντιπαραθέσεις και πειραματισμούς, νέες τοποθετήσεις και προσεγγίσεις είναι και δεκτικό ταυτόχρονα στο καινούριο, να ορίσει αλλαγές στις γύρω ταυτότητες που το διαμορφώνουν. Είναι δηλαδή ο τόπος του μέλλοντος. ²¹

Η Grosz θα γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ της θεωρίας και της αρχιτεκτονικής δίνοντας χωρική υπόσταση και ερμηνεία στη θεωρία του ενδιαμέσου χωρίς να χρησιμοποιήσει τη μεθοδολογία της σύνθεσης.

²⁰ Grosz 2001: σελ. 91

²¹ Grosz 2001: σελ. 93

Όπως θα αναφέρουν Κεφαλογιάννης-Παπαστέργιου: , «η ανάγκη ανάγνωσης και ερμηνείας χώρων που μεσολαβούν μεταξύ βεβαιοτήτων μας απασχολεί θεωρητικά και σχεδιαστικά». Αυτό το κενό στην προσπάθεια κατανόησης "ασαφών περιοχών" προσπαθεί να το καλύψει η θεωρία του ενδιαμέσου μέσω της ερμηνείας αυτών των χώρων, ο χώρος αυτός που μεσολαβεί και **δεν διαθέτει σαφή δομή, είναι "ευάλωτος" σε εξωγενής αλλαγές**. Στόχος του θα συμπληρώσουν είναι η διαπραγμάτευση της ταυτότητας αλλιώς λειτουργεί σαν υπολειμματικός χώρος.²²

Ο ενδιαμέσος χώρος θα ανοίξει τη «συζήτηση» για δημιουργία συσχετισμών μεταξύ των συνθηκών και όχι για μια μη μακροσκοπική αναζήτηση του σχεδιασμού ως αυτοαναφερόμενο σύστημα.

²² Κεφαλογιάννης - Παπαστέργιου άρθρο στο Greek Architects 2006

Πολλαπλότητα

Η αοριστία του ενδιάμεσου χώρου μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι είναι ένας χώρος με έλλειψη ταυτότητας, ωστόσο αυτό οδηγεί σε πολλαπλές υποκειμενικές ερμηνείες του. Lefebvre²³ και Soja²⁴ θα μιλήσουν για αυτό χωρίς να αναφερθούν στον ενδιάμεσο χώρο, αλλά στους παράγοντες οι οποίοι διαμορφώνουν την ταυτότητα του χώρου γενικότερα.

²³ 1901-1991 Μαρξιστής φιλόσοφος και κοινωνιολόγος

²⁴ 1940-2015 καθηγητής πολεοδομικού σχεδιασμού στο UCLA

Ο **Lefebvre** (1974) στο *Production of space* θα αμφισβητήσει το χώρο ως αποτέλεσμα της γεωμετρίας και θα τον ορίσει ως ένα κοινωνικό κατασκεύασμα βασισμένο σε τρεις συνθήκες, την απεικόνιση του, την αντίληψη του και το πως βιώνεται. Το αποτέλεσμα αυτών των τριών «αισθήσεων» διαμορφώνει τον δημόσιο βίο.²⁵

Αντίστοιχα και ο Soja θα υποστηρίξει αυτήν την τριαδική υπόσταση του χώρου εμπνευσμένος από τον Lefebvre. Οι ίδιοι **δεν θα μιλήσουν για τον ενδιαμέσο χώρο** αλλά για το δημόσιο χώρο ως μια συνθήκη σχέσεων και πολλαπλών ερμηνειών. Είναι χαρακτηριστικά όμως που εμφανίζει ο ενδιαμέσος απομονώνοντας τον υπό το πρίσμα των δίπολων. Είναι σημαντική αυτή η ερμηνεία του χώρου ως προσθετικό αποτέλεσμα εξωτερικών παραγόντων και για την κατανόηση του ενδιαμέσου χώρου και το πως διαμορφώνεται η ταυτότητα του.

Ο **трίτος χώρος(Third Space)** σύμφωνα με τον Edward Soja είναι ο χώρος που βιώνεται υποκειμενικά. Αντίστοιχα ο πρώτος είναι η πραγματιστική δομή του χώρου και ο δεύτερος η αντίληψη που έχουμε για αυτόν παράδειγμα από χάρτες, αναφορές. Η διαφορά του με τον Lefebvre είναι ότι αναφέρεται στο Third space σαν προσθετικό αποτέλεσμα των άλλων δύο χώρων.

Δεν θα πρέπει να συγχέεται ο τρίτος χώρος (Third space) με το τρίτο χώρο (Third place) για τον οποίο έχει μιλήσει ο Oldenburg και είναι ο χώρος κοινωνικής συναναστροφής εκτός της κατοικίας (First place) και του χώρου εργασίας (Second place) του οποίου η σύνθεση βασίζεται στην κοινωνική δομή αυτών των χώρων και όχι στη χωρική.

Αυτές οι δύο συνιστώσες **Third space και Third place μαζί με την οριακότητα**, εμφανίζονται ταυτόχρονα ως χαρακτηριστικά του ενδιαμέσου χώρου.

²⁵ Lefebvre (1991), σελ.38

8.Lefebvre H.

9.Soja E.

Όπως αναφέρει και ο Σταυρίδης «Η πολυσυζητημένη τριμερής διάκριση σε πρακτικές χώρου, αναπαραστάσεις χώρου και αναπαραστατικούς χώρους που εισηγείται στο βιβλίο του «Η παραγωγή του χώρου», συνιστά μια εννοιακή τριάδα που δοκιμάζει να αντιμετωπίσει σε μια ενιαία θεωρητική προοπτική και το χώρο ως βίωμα και το χώρο ως αφηρημένη έννοια (χώρο για τον οποίο μιλούν, για παράδειγμα, τα μαθηματικά) και το χώρο ως συμβολικό σύστημα (στην καθημερινή ζωή όσο και στις τέχνες).»²⁶

Όπως ο δημόσιος χώρος δεν μπορεί να αυτοπροσδιοριστεί καθώς είναι κατασκεύασμα εξωτερικών παραγόντων, έτσι και ο ενδιάμεσος χώρος διαμορφώνεται από τους χώρους στους οποίους είναι διαμεσολαβητής. Αυτή η παρουσία του και η αλληλεπίδραση μεταξύ αυτών είναι που διαμορφώνει την ταυτότητα του επηρεασμένη από την υποκειμενική άποψη του ατόμου.

²⁶ Σταυρίδης 2006 για τον Lefebvre

Επαναδιαπραγμάτευση

Στην αρχιτεκτονική ο ενδιάμεσος χώρος θα εκδηλωθεί στην αρχή ως ανάγκη για να λύσει τα ιεραρχικά προβλήματα μεταξύ δημόσιου-ιδιωτικού, φυσικού-δομημένου κλπ. που δεν ήθελε να επιλύσει η αρχιτεκτονική με αποκορύφωμα τον μοντερνισμό. Οι πρώτες διερευνήσεις θα φέρουν το κατώφλι (liminal space) ως αναγκαία βιώσιμη συνθήκη κυρίως ως προς στο σχεδιασμό της κατοικίας (συλλογικής και μη).

Όλα αυτά επιζητούν την επεξεργασία του ορίου. Για τον **Heidegger** το όριο είναι αυτό από το οποίο ξεκινάει κάτι και όχι κάτι που τελειώνει, για αυτόν είναι μια «πράξη αφετηρίας» και όχι κάτι απαγορευτικό.²⁷ Αυτή τη φαινομενολογική αντίληψη θα την αποδημήσει η αρχιτεκτονική με τον ενδιάμεσο χώρο, καθώς θεωρεί το όριο εμπόδιο και όχι μια πράξη γένεσης του χώρου, όπως ο ίδιος.

Ο Aldo van Eyck προσπαθώντας να φέρει πιο κοντά τα δίπολα, αφιερώθηκε να στη ανάγνωση και τη δημιουργία σχέσεων μεταξύ εκ διαμέτρου αντιθέσεων όπως παρελθόν παρών κλασσικό μοντέρνο κοκ. Βασισμένος στη φιλοσοφία του Martin Buber αντιλήφθηκε το ενδιάμεσο ως χώρο όπου διαφορετικές συνθήκες μπορούν να συναντηθούν. Για τον ίδιο οι αντιθέσεις δεν «εξουδετερώνουν» η μία την άλλη αλλά είναι δύο εξίσου ισόποσα «μισά» του ίδιου συνόλου-συστήματος και το ενδιάμεσο δεν είναι ένα υπολειπόμενο αλλά κάτι **σημαντικό όσο οι δύο βεβαιότητες που το δημιουργούν.**²⁸

Και η Σουζάνα Αντωνακάκη θα μιλήσει για ζώνες μετάβασης-«κατώφλια», για τη ίδια όπως ανέφερε ίσως και η πιο σημαντική τους επιλογή στην αρχιτεκτονική τους πορεία. Για να αποφευχθεί το άκαμπτο όριο μεταξύ κτιρίου - περιβάλλοντος αναπτύσσει διαδοχικά ενδιάμεσους χώρους κατώφλια για να επιτευχθεί μια αλληλοδιείσδυση μεταξύ κτιρίου περιβάλλοντος. Ταυτόχρονα αυτό ορίζει και τη σύνθεση του κτιρίου. Είναι μια αναζήτηση του **ατέρμονου χώρου.**²⁹

²⁷ Heidegger Building, Dwelling, thinking

²⁸ Strauven F, 2007

²⁹ Αντωνακάκη Σ., επιμ Λαδά Σ. 2015: σελ.74

10. Κατοικία στον Οξύλιθο Αντωνακάκη Σ.,
Αντωνακάκης Δ.

11. Κατοικία στον Οξύλιθο - κατώφλι

Όπως θα αναφέρει «Από τον ένα χώρο στον άλλο, από την μια κατάσταση στην άλλη δημιουργούνται περιοχές – κατώφλια με διφορούμενο νόημα.»³⁰

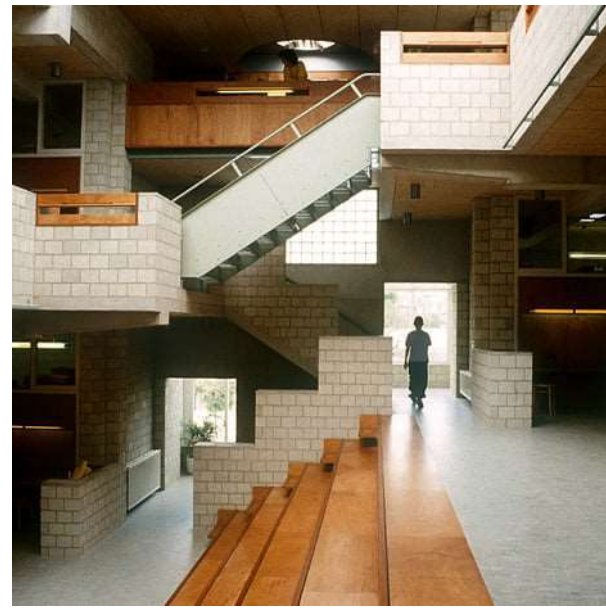
Ένας ακόμα που θα μιλήσει για κάτι που υπάρχει ανάμεσα είναι ο Hertzberger, τον οποίο απασχολούν οι διεκδικήσεις μεταξύ δημοσίου και ιδιωτικού. Για αυτόν σημαντικό ρόλο παίζει το κατώφλι καθώς αποτελεί συνθήκη για διάλογο μεταξύ των δύο διαφορετικών καταστάσεων. Είναι ένα **σκηνικό για υποδοχές και αποχαιρετισμούς** άρα ο κατεξοχήν φιλόξενος χώρος όπως θα πει και ο ίδιος.³¹ Για αυτόν το ενδιαμέσο έχει δύο αναγνώσεις «από μέσα προς τα έξω και από έξω προς τα μέσα».

³⁰ <https://a66architects.com/writings/> /

³¹ Hertzberger M. 2002: σελ.35

12. Centraal Beheer Apeldoorn (1968-72) - Hertzberger

13. Apolloscholen, Amsterdam (1980-83) - Hertzberger

Αυτοί που θα προτείνουν τον όρο ενδιάμεσος χώρος είναι οι **Alison και Peter Smithson** ορίζοντας του **χώρους μεταξύ κτιρίων και τις μεταβάσεις μεταξύ των χώρων**. Τον θεωρούν ένα υπολειμματικό προγραμματικά χώρο ο οποίος προσαρμόζεται στις κοινωνικές αλλαγές λόγω αυτής της προγραμματικής «ευπλασίας» τους συγκριτικά με τους τυπικούς χώρους. Χαρακτηριστικό των ενδιάμεσων χώρων είναι η γεφύρωση μεταξύ του ιδιωτικού και του δημόσιου.³²

Με τον ενδιάμεσο χώρο μπορεί να εξαλειφθεί η απότομη διαίρεση μεταξύ δύο διαφορετικών διεκδικήσεων καθώς δημιουργείται χώρος αποδεκτός και από τους δύο.³³ Όπως θα αναφέρει και η Grosz «σε μια δομή εκ διαμέτρου αντίθετων (Α/-Α) το (/) που τα χωρίζει είναι η θέση του εξαιρουμένου μεσαίου ο μόνος χώρος διαπραγμάτευσης μεταξύ τους».³⁴

³² Garcia, Braga 2024

³³ Hertzberger M. 2002: σελ. 40

³⁴ Grosz 2001: σελ. 93

Άλλος ένας αρχιτέκτονας ο οποίος έχει θέσει το ζήτημα του ανάμεσα είναι ο Greggoti σύμφωνα με τον οποίο **η σχέση μεταξύ των πραγμάτων είναι τόσο σημαντική όσο τα ίδια τα πράγματα**. Οι χώροι μεταξύ των κτιρίων χρειάζεται να σχεδιαστούν όπως και τα ίδια κτίρια.³⁵

Ανεξάρτητα από την κλίμακα του ο ενδιαμέσος χώρος παρουσιάζει αμφισημία. Ο χρήστης οικειοποιείται ή βιώνει τον χώρο αντίστοιχα με εξωστρεφή χαρακτηριστικά. Είναι ο διπλός τρόπος ανάγνωσης που έχει, είτε από το μέσα προς τα έξω είτε από το έξω προς τα μέσα. Έχει άρα μια χαρακτηριστική αοριστία ως προς τη διττή φύση έκφρασης της ιδιωτικότητας στο δίπολο ιδιωτικός δημόσιος, όπως θα επισημάνει και ο Hertzberger.

Η μεσολάβηση του ενδιαμέσου χώρου μεταξύ ενός κτιρίου και του περιβάλλοντος στο οποίο τοποθετείται του δίνει τον «χώρο» ώστε διαπραγματεύεται το ρόλο ανάμεσα στις δύο συνθήκες.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα σύγχρονης αρχιτεκτονικής που διαπραγματεύεται τη σχέση του μέσα με το έξω είναι αυτή του Sou Fujimoto. Όπως θα αναφέρει ο ίδιος, πάντα τον ενδιέφερε το πώς θα ενσωματώσει δύο αντίθετες καταστάσεις στον ίδιο χώρο. Αυτό θα το καταφέρει μέσω χειρονομιών που μεσολαβούν μεταξύ του μέσα και του έξω όπως για παράδειγμα στο Serpentine Pavilion (2013) στο οποίο θα δημιουργήσει μια κατασκευή με διττή φύση, από τη μία η ορθολογική κατασκευή με χειρουργική ακρίβεια και από την άλλη, η αίσθηση του ότι «βρίσκεσαι σε ένα σύννεφο» όπως θα πει και ο ίδιος.

³⁵ Δήμητρα Χατζησάββα 2023: σελ. 68

14. Serpentine pavilion (2013) - Fujimoto

15. Toilet in Nature(2012) - Fujimoto

Το ενδιαμέσο για τον Fujimoto δεν είναι χώρος αλλά η δυνατότητα του χρήστη να βρεθεί σε μια μετέωρη θέση μεταξύ των δίπολων, όπως θα γινόταν και νωρίτερα χρονολογικά στο N House (2008), όπου εκεί η σχέση του κατοίκου με το μέσα και το έξω είναι μια δυναμική σχέση που διαπραγματεύεται συνεχώς.

Αντίστοιχα στο Toilet in Nature (2012) θα δημιουργήσει γύρω από την δημόσια τουαλέτα ένα περιμετρικό φράχτη ύψους 2,5 μέτρων ο οποίος θα ορίσει έναν κήπο που μεσολαβεί μεταξύ της διαφανούς χρήσης και του δημόσιου χώρου.

Ο κήπος αυτός είναι για τον περαστικό μια αποκλεισμένη δυνατότητα

ενσωματωμένη στη χρήση ενώ αντίθετα για τον χρήστη είναι η «φύση» και η θέα που συνεπάγεται αυτής. Ο ρόλος του κήπου δεν είναι αυτός ως μεταβατικού στοιχείου αλλά αυτού της διττής φύσης των πραγμάτων. Ο κήπος αποκτά νόημα είτε από τη θέαση από έξω, είτε από τη θέαση από μέσα.

Αποτελεί μια μεταγραφή, χαρακτηριστικού της παραδοσιακής ιαπωνικής αρχιτεκτονικής του **engawa**, το οποίο είναι ένας περιμετρικός διάδρομος μεταξύ της κατοικίας και της αυλής. Για τους Ιάπωνες ιστορικά το στοιχείο προστασίας είναι η στέγη και όχι οι τοίχοι όπως στους δυτικούς πολιτισμούς. Προκύπτει έτσι σαν ανάγκη προστασίας από τα ανεμοβρόχια και τον ήλιο, η δημιουργία μιας περιμετρικής στέγης-πέργκολας(*hisashi*) σαν συνέχεια του βασικού κορμού της στέγης(*moya*). Αυτή η τυπολογική δομή έχει επηρεάσει και τη σύγχρονη ιαπωνική αρχιτεκτονική, συνθετικά και φιλοσοφικά, με παραδείγματα όπως αυτά του Tadao Ando και του Kengo Kuma.

Συντάσσοντας τον ενδιαμέσο χώρο

Ο ενδιαμέσος παρότι δευτερογενής χώρος προγραμματικά έχει χρησιμοποιηθεί σε αρκετά αρχιτεκτονικά παραδείγματα ως βασική συνθετική και εννοιολογική αρχή. Αυτό μπορεί να προκύψει από την ανάγκη προσδιορισμού του έργου μέσα από ένα υπόβαθρο αντίθετης διάστασης. Η αοριστία του χώρου προσφέρει το έδαφος για έναν υποκειμενικό προσδιορισμό από την πλευρά του χρήστη. Θα μελετηθούν έργα που προσεγγίζουν τον ενδιαμέσο χώρο ως βασικό συνθετικό εργαλείο και εργαλείο ένταξης.

Εκφράσεις του ενδιάμεσου χώρου. Από την ασάφεια του Eisenman στην κίνηση του Tschumi

Η εμφάνιση της απουσίας

Με την αποδόμηση και την επαναδιαπραγμάτευση του ορίου στη σύγχρονη αρχιτεκτονική ανοίγεται το πεδίο για την αναζήτηση του μεταξύ έργου και τόπου. Ο Eisenman μετά το πρώτο στάδιο της καριέρας του όπου θα «υπηρετήσει» τον δομισμό θα στραφεί στην αναζήτηση της εξωτερικότητας της αρχιτεκτονικής του, «το θόλωμα των ορίων». Αυτό θα αφήσει ένα ανοιχτό επεισόδιο μια υπόνοια συνέχειας μεταξύ κτιρίου και τόπου (ενός τρίτου χώρου) και άρα την ανάγκη ένταξης και σύνθεσης του ενδιάμεσου χώρου. **Παύει να είναι ένας ανύπαρκτος χώρος και γίνεται ένας χώρος ένταξης και μετάβασης δανειζόμενος τα όρια των δίπολων που το καθορίζουν. Το διάγραμμα είναι αυτό που θα προσφέρει στον Eisenman την ενδιάμεση συνθήκη, το «θόλωμα» των ορίων.**³⁶

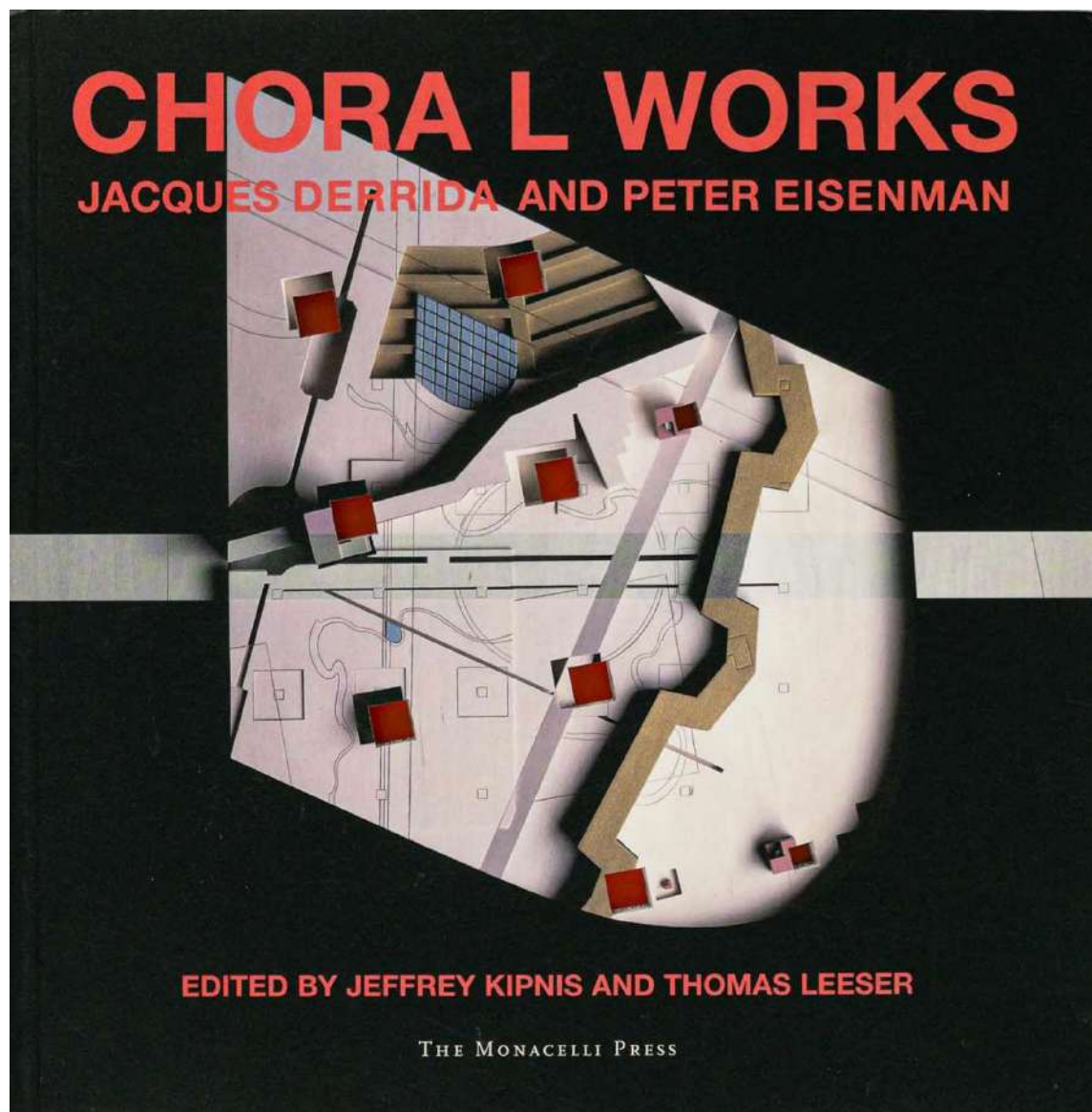

16. Derrida Jacques

17. Eisenman Peter

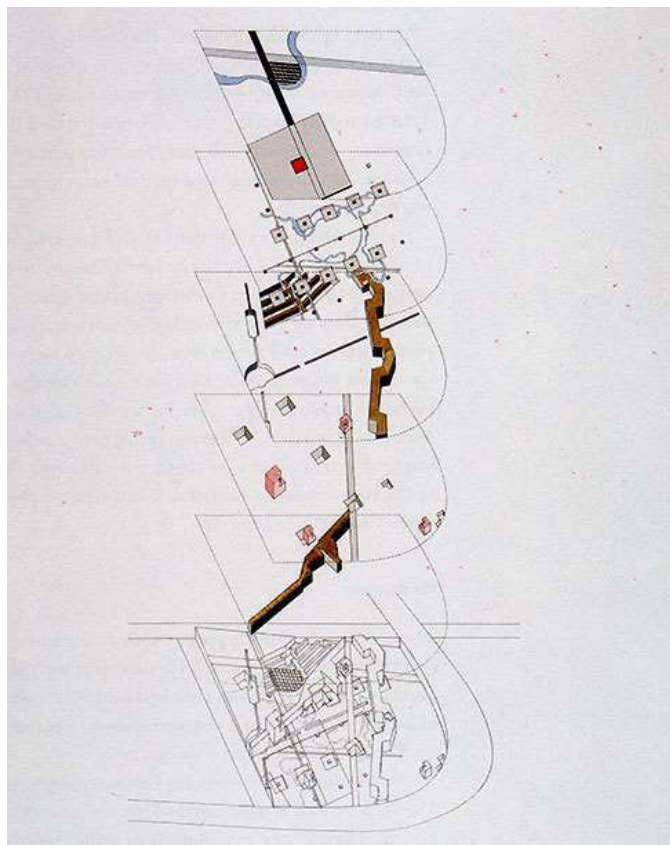
³⁶ Χατζησάββα Δήμητρα 2023: σελ. 148

18. Εξώφυλλο του Chora L Works

Αυτή η αλλαγή θα ταυτιστεί χρονικά και με τη γνωριμία του με τον Derrida και τη συνεργασία τους για έναν κήπο στη Villette. Κείμενα αυτών αργότερα θα δημοσιευτούν στο **Chora L Works**.

Είναι μια προσπάθεια να δημιουργηθεί ένα παλίμψηστο εννοιών πάνω στο υπάρχον χωρικό παλίμψηστο με το συνδυασμό της θεωρίας του Derrida για τη Χώρα, σχέδια του Eisenman στο Cannaregio και του Tschumi για τη Villette, ταυτόχρονα με την κατάσταση που επικρατούσε το 1847 όπου υπήρχαν τα τείχη της πόλης και το σφαγείο που υπήρχε το 1867. Σύμφωνα και με τους ίδιους **το νόημα της χώρας είναι η ένταξη διαφορετικών τόπων και χρόνων, χωρίς διακριτά όρια.**³⁷

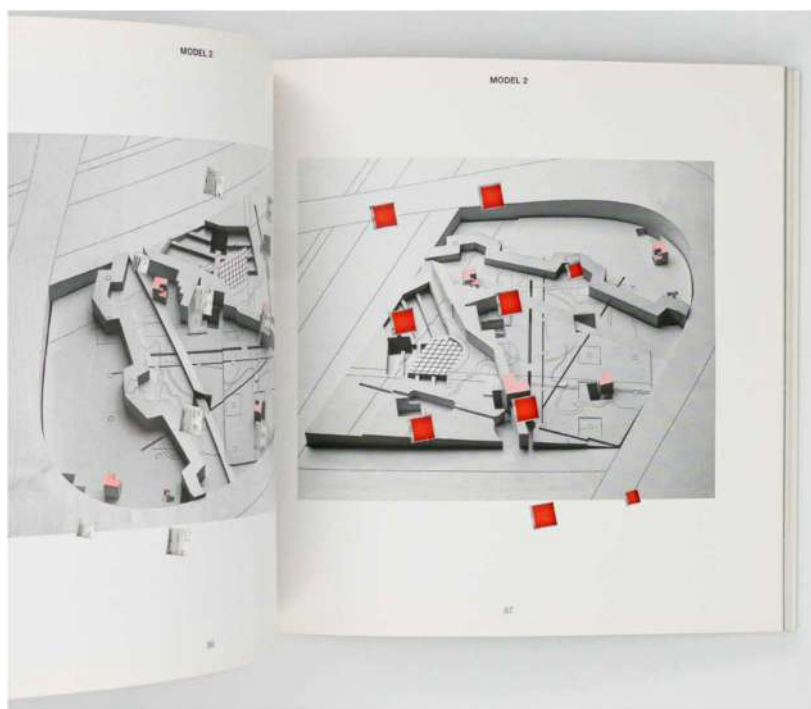
19. Τα συστήματα της Villette

³⁷ Χατζησάββα Δήμητρα 2023: σελ. 153-154

Ούτως η αλλιώς όπως θα πει και ο Derrida για τη Χώρα «αβάσιμη από τη λογική, αδιανόητη ως αντικείμενο, ασυμβίβαστη με τη μεταφυσική»³⁹

Στη δημοσίευση του **Chora L works** που έγινε αρκετά χρόνια μετά τη συνεργασία τους, υπάρχουν κενά (τρύπες) σε κάθε σελίδα, στη διάταξη της πρότασης για τη Villette. Οι τρύπες αυτές παρουσιάζουν μια αναλογία κειμένου-συνθετικής δομής στο πραγματικό χώρο. Τα κενά που δημιουργεί στις σελίδες δηλαδή η εμφάνιση της απουσίας είναι ευκαιρία για τον αναγνώστη να εμφανίσει μόνος του τις λέξεις και άρα να επηρεάσει το νόημα. Αντίστοιχα για τα κενά στον φυσικό χώρο ο χρήστης είναι αυτός που θα ορίσει το πρόγραμμα και το νόημα και τη θέση του πάνω στο σύστημα αναφορών που αποκάλυψαν οι Eisenman και Derrida.

Τα κενά λειτουργούν σαν μεταφορά της εκτόπισης του ανθρώπου ως βασική αναφορά της κλίμακας. Εδώ η κλίμακα για το ίδιο είναι η αρχιτεκτονική η ίδια.⁴⁰

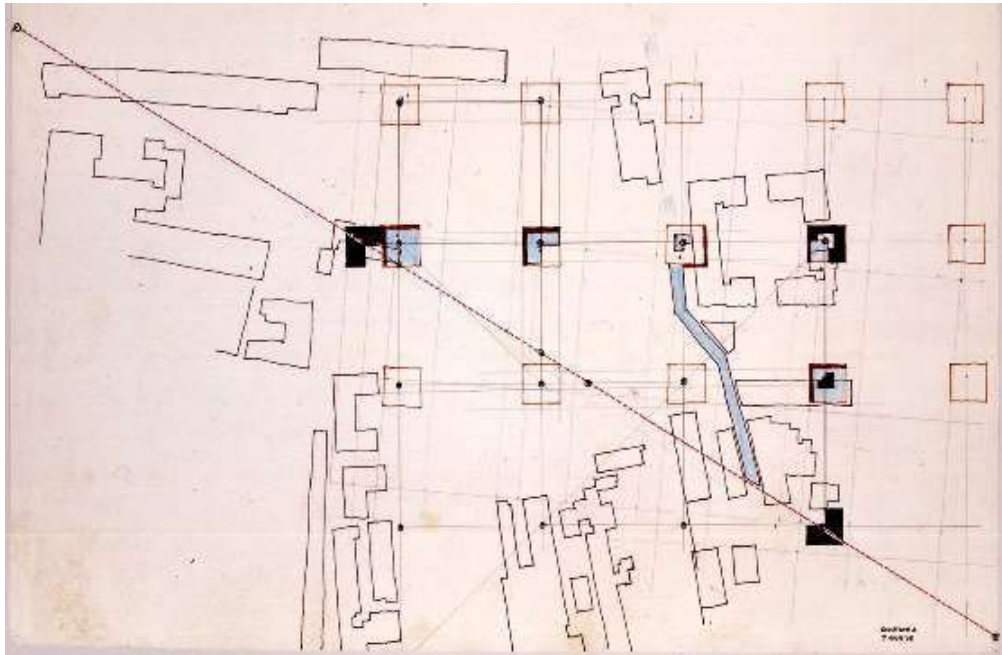

21.Chora L Works

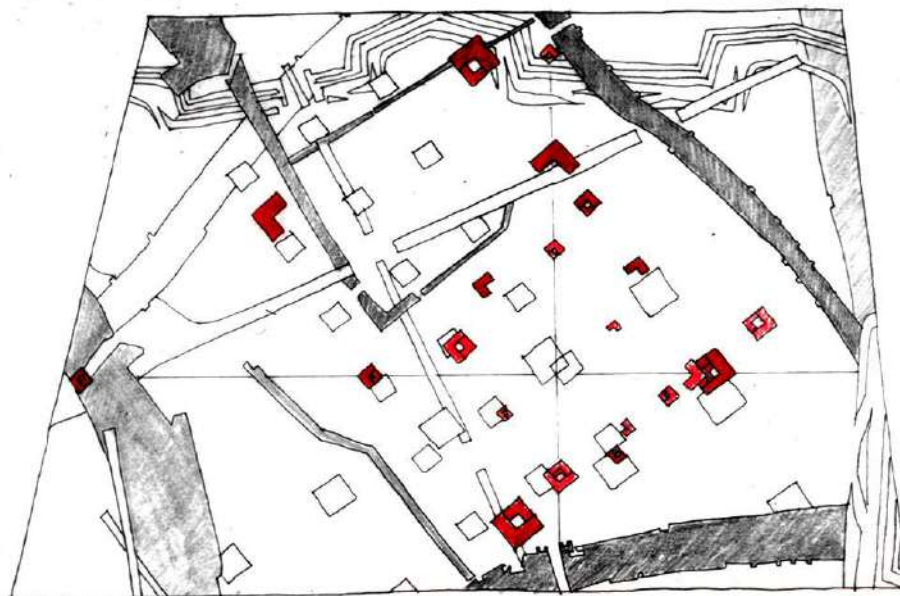
³⁹ <https://drawingmatter.org/laughing-off-the-lyre/>

⁴⁰ Eisenman για Cannaregio

Αυτή η απουσία στον παροντικό χρόνο και χώρο αμφισβητεί την αρχιτεκτονική ως μόνο πραγμάτωση του τώρα και την εμφανίζει ως ένα σύστημα χρονικών και χωρικών αναφορών, είτε προηγούμενων είτε μελλοντικών. Βάζει τον χρήστη σε μια ενεργή θέση ανάγνωσης και τοποθέτησης στο χρονικό δίπολο παρελθόν μέλλον.

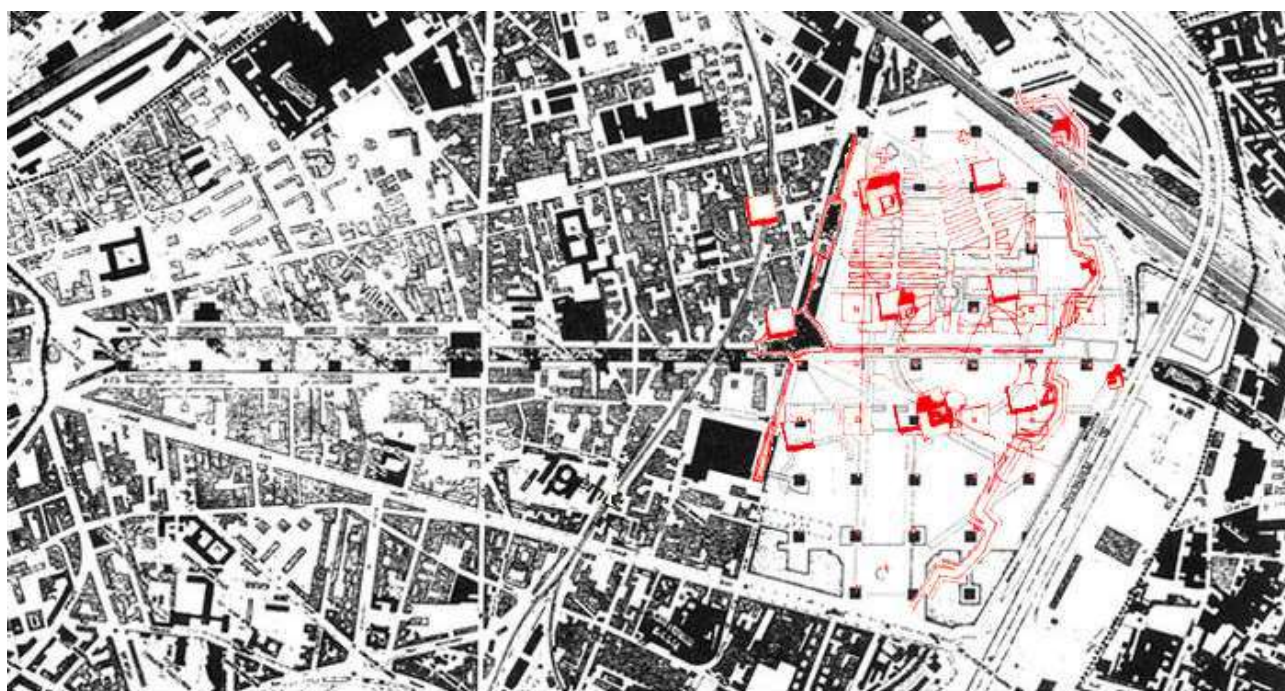
22. Cannaregio Town Square - Eisenman

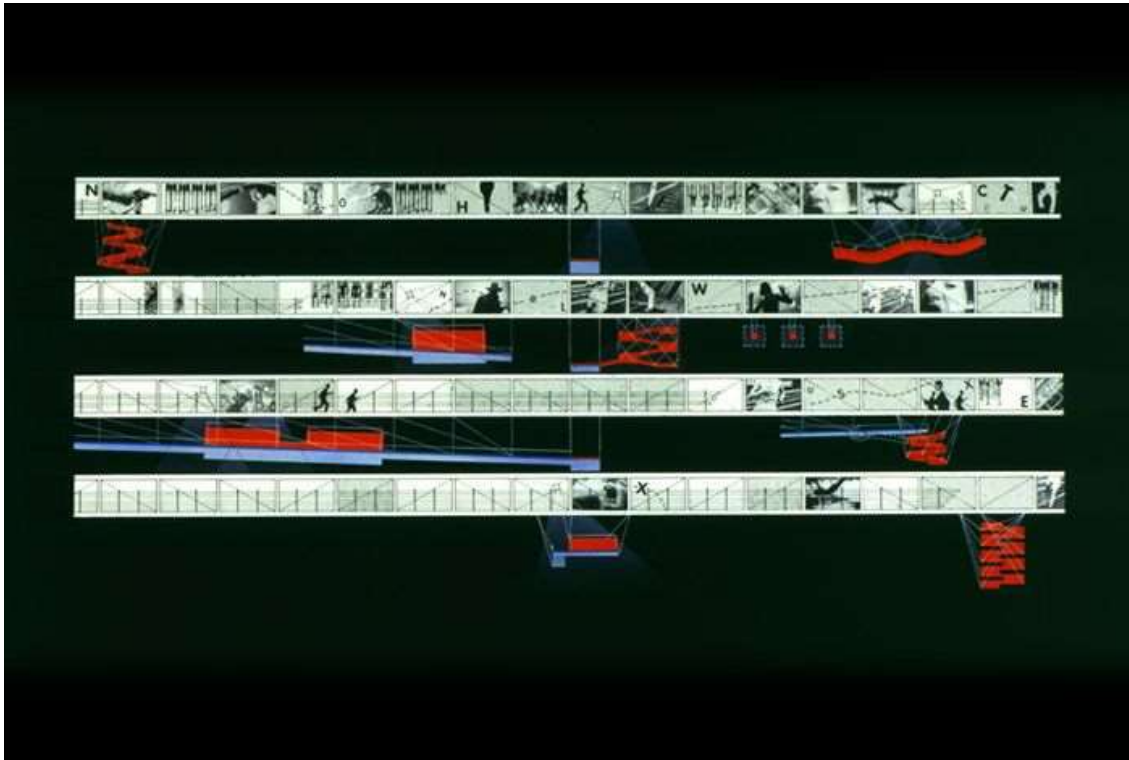
23. Villettes – Eisenman, Derrida

24. Μακέτα της πρότασης για τη Villette

25. Η πρόταση του Tschumi (μαυρο) με την πρόταση των Derrida-Eisenman (κόκκινο)

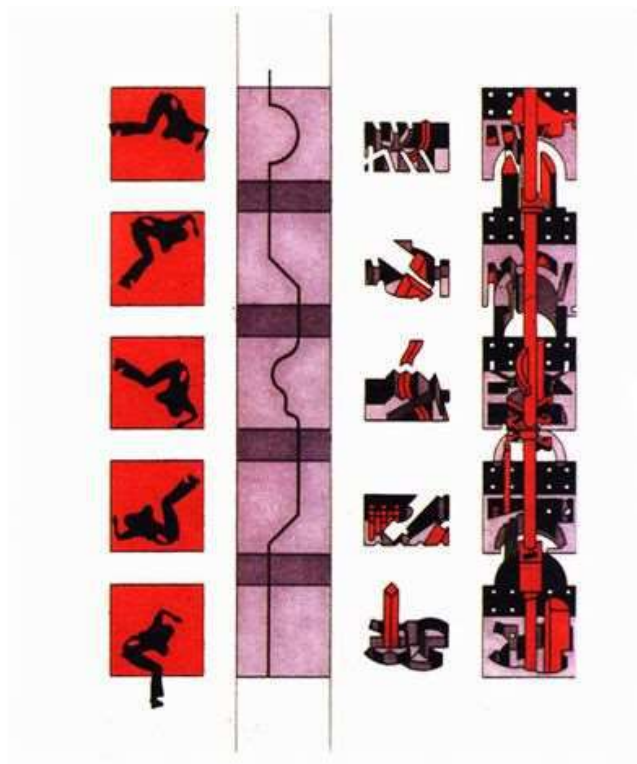
26. Τα στιγμισοτυπα του Le Fresnoy

Χώρος-κίνηση-γεγονός του Tschumi

Ο Tschumi θα διερευνήσει τη σχέση προγράμματος - μορφής του κτιρίου. Απόρροια αυτής του της αναζήτησης είναι η λειτουργική ασάφεια του ενδιαμέσου χώρου που προκύπτει στο τρίπτυχο χώρος-κίνηση-γεγονός. Η κίνηση την οποία χρησιμοποιεί και σαν αφήγηση, αναφερόμενος χαρακτηριστικά και στο Γάλλο ποιητή Lautremont για τον οποίο η μετακίνηση δεν είναι η πράξη του να πας από το ένα μέρος στο άλλο, αλλά να δημιουργήσεις ένα ρυθμό.⁴¹

⁴¹ Tschumi 1994: σελ. 162

Για τον Tschumi αρχιτεκτονική δεν είναι μόνο η μορφή αλλά και τα γεγονότα που μπορούν να προκύψουν στον χώρο. Η ερμηνεία του στο **Manhattan Transcripts(1976-1981)** και τα «στιγμιότυπα» που προκύπτουν είναι μια αρχιτεκτονική έκφραση του ριζώματος των Deleuze και Guattari. Η εμπειρία του κάθε χρήστη ξεχωριστά διαμορφώνεται από τις εμπειρίες που δημιουργούνται στη μετάβαση από έναν χώρο στον άλλο.

27. Manhattan Transcripts

Η μη ταύτιση ανάμεσα στο «είναι» και στο «σημαίνει», κίνηση και χώρος, άνθρωπος και αντικείμενο ήταν η αφορμή για αυτό το έργο.⁴² Η διαφορετική προσέγγιση των συνθηκών (χώρος-κίνηση-γεγονός) που εισηγείται, είναι πλέον ανεξάρτητα, αλλά δημιουργούν μια νέα σχέση μεταξύ τους ώστε τα «αρχιτεκτονικά μέρη» να συνταχθούν με έναν διαφορετικό τρόπο πάνω σε διαφορετικούς άξονες.

⁴² tschumi.com/projects/18/

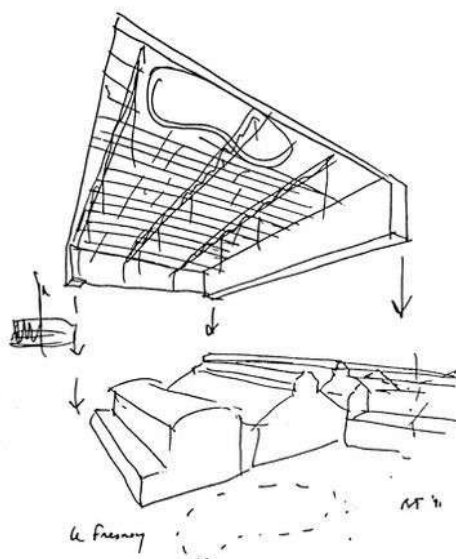

28.

Le Fresnoy Art Center 1991-1997

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής του της προσέγγισης είναι το Εθνικό Εργαστήριο Σύγχρονων τεχνών Le Fresnoy. Στον διαγωνισμό που θα διεξαχθεί το 1991 η πρόταση του γραφείου θα είναι και η νικητήρια. Στον χώρο όπου βρίσκεται ένα εγκαταλελειμμένο κτίριο αναψυχής του 1920 το οποίο περιλάμβανε σινεμά, αίθουσες χορού εγκαταστάσεις για ιππασία κλπ, θα ζητηθεί να σχεδιαστεί ένας νέος χώρος για καλλιτέχνες.

Θέλοντας να κρατήσει το υπάρχον κτίριο εν αντιθέσει με τις οδηγίες του διαγωνισμού, παρ' ότι ο ίδιος δεν λαμβάνει συνήθως την ιστορικότητα υπόψιν, προτείνει τη δημιουργία μιας στέγης-κελύφους με σκοπό τη δημιουργία μεταξύ του παλιού και του νέου μιας ενδιάμεσης κατάστασης-πασαρέλας που επιτρέπει την εμφάνιση ενός απροσδόκητου-απρογραμμάτιστου επεισοδίου. Οι αιωρούμενοι διάδρομοι δεν υποδεικνύουν προορισμό ή στόχο, αλλά ένα νέο που μπορεί να παιχτεί.

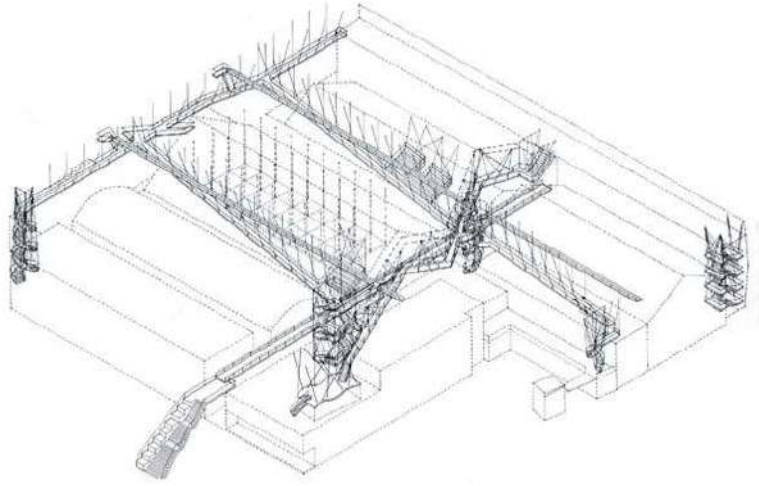

29. Σκίτσο για το Le Fresnoy

Δημιουργεί ένα σύγχρονο κέλυφος για να σκεπάσει το παλιό αλλά ταυτόχρονα δημιουργεί πλέον χώρο για τους καλλιτέχνες. Διαχειρίζεται περισσότερο τη σημασία του «κόνσεπτ» και όχι της σύνθεσης όπως θα αναφέρει και ο ίδιος⁴³. Το γεγονός ότι υπερθέτει τα δύο συστήματα όχι μόνο δημιουργεί διάλογο αλλά δημιουργεί και τις προϋποθέσεις λόγω της ασάφειας του για δυνατότητα πολλαπλών «χρήσεων». Η γεωμετρία του κελύφους αλλά και αυτή των χαρακτηριστικών οπών εντείνει τη διαφορά του παλιού με το νέο. Η απόσταση που αφήνει δίνει στο άτομο την ευκαιρία για σύγκριση, τα κελύφη του παλιού θεάματος συγκριτικά με του σύγχρονου.⁴⁴

⁴³ Ομιλία του 24 Νοέμβριου 2014, Νέα Υόρκη, Architecture League

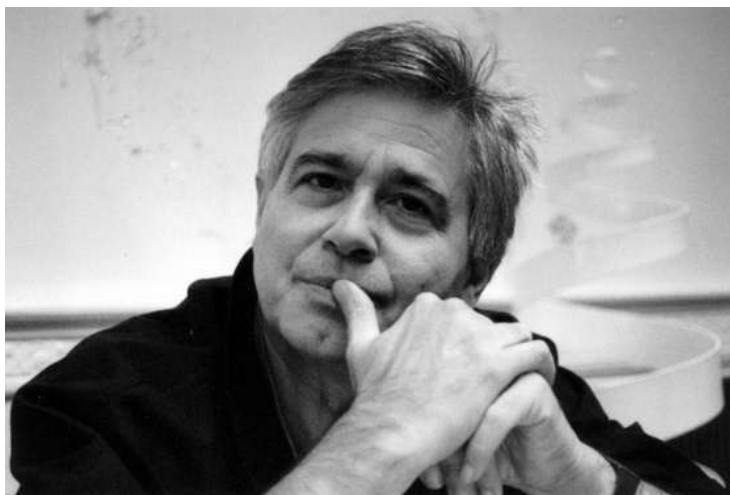
⁴⁴ Paul Spencer Byard, Harvard design magazine 2005

30. Αξονομετρικό διάγραμμα

Η λογική της δομής είναι μια αλληλουχία “box in a box”. Το κέλυφος το οποίο επινοεί, εγγραφεί τη συστάδα των κτιρίων σύγχρονων και παλιών σε ένα ορθογώνιο κέλυφος. Οι διάδρομοι που δημιουργεί στο αέρα μεταξύ παλιού και νέου δεν είναι ιεραρχημένοι αλλά ούτε χαστικοί.

Παρατηρείται ότι η τριμερής διάρθρωση βάση-κορμός-στέψη εδώ ανασυντάσσεται ως χώρος-κίνηση-γεγονός. Είναι κάτι που ο αρχιτέκτονας έχει ήδη διερευνήσει και μέσα από το **Manhattan transcripts**.⁴⁵ Ο ενδιαμέσος χώρος δεν είναι σχεδιασμένος αλλά καθαρή ιδέα, γίνεται το νέο έδαφος που οργανώνει και ενεργοποιείται από τη κίνηση. Αυτό ομολογεί και η μεγάλη σκάλα που δίνει απευθείας πρόσβαση σε αυτόν.

31. Tschumi Bernard

⁴⁵ Νικολόβγενης, DOMa conference

Από έναν υπολειμματικό - οριακό χώρο που θα πρόκυπτε μεταξύ του παλιού και το νέου τον μετατρέπει σε έναν χώρο εννοιολογικό. Στα όρια είναι και τα «εκθέματα» καθώς συνυπάρχουν μεταξύ δύο μορφών τέχνης καθώς χώρος φιλοξενεί καλλιτέχνες που ασχολούνται με παραπάνω από μια μορφής τέχνης.

Στη τριμερή διάρθρωση **χώρος – κίνηση – γεγονός**, η κίνηση γίνεται στο ενδιάμεσο μεταξύ παλιού και νέου. Στον ενδιάμεσο χώρο δεν υπάρχει καθαρό πρόγραμμα, παρά μόνο υπόνοιες έναρξης επεισοδίων. Ο συνεχιστικός αυτός συλλογισμός από το Manhattan Transcript στο Le Fresnoy του Tschumi μεταγράφει το κείμενο και την αντίληψη του για την κίνηση και τα επεισόδια, τοποθετημένα σε έναν ενδιάμεσο χώρο του οποίου η νέα συνθήκη που εφαρμόζει δείχνει να εντάσσει ομαλά το παλιό και το νέο σε μια σύνθεση.

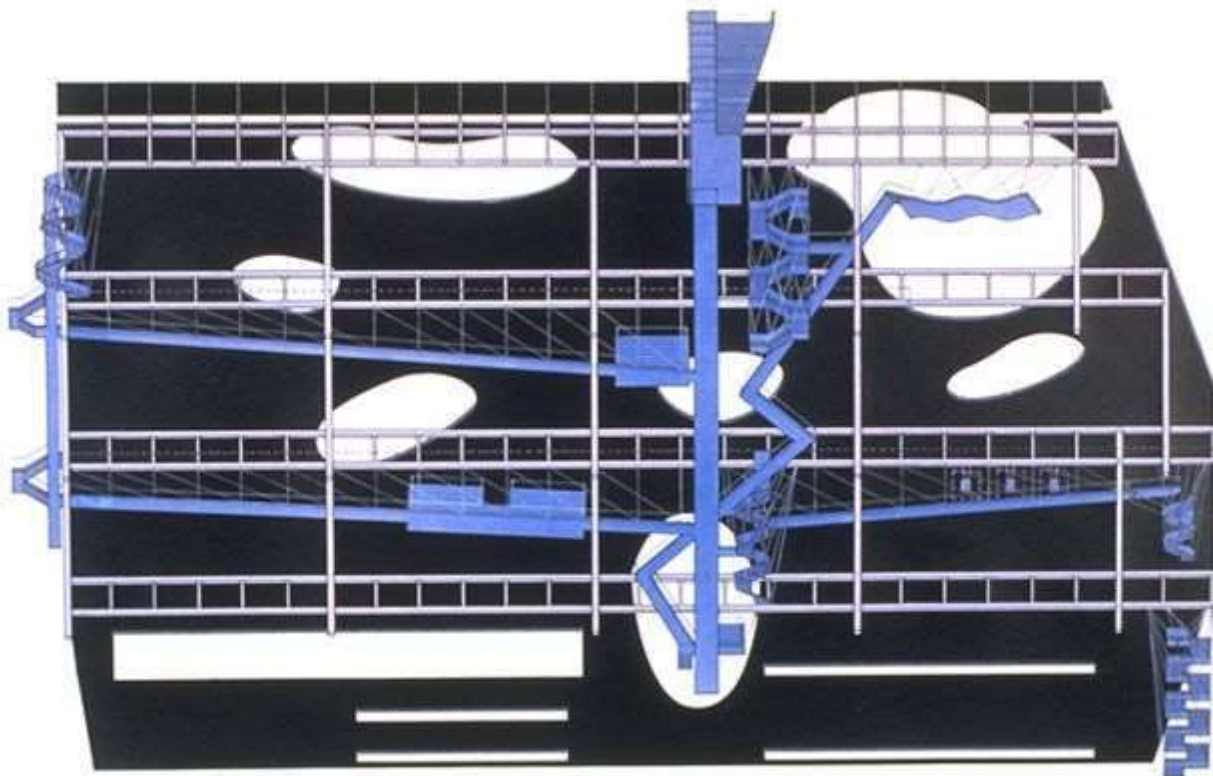

32.

33.

Η κίνηση για τον Tschumi είναι ένα τελετουργικό όπου το άτομο μπαίνει συνεχώς σε δοκιμασίες από τη στιγμή άφιξής του μέχρι το τέλος αυτής. Η διαδρομή όπως θα δηλώσει ο ίδιος είναι πιο σημαντική από τους χώρους που θα συναντήσει σε αυτό. Η κίνηση γίνεται συμβολικά μεταξύ των γεγονότων (προγράμματος), όπως θα πει και ο ίδιος.⁴⁶

34.

⁴⁶ Tschumi 1994: σελ 165

35.

36.

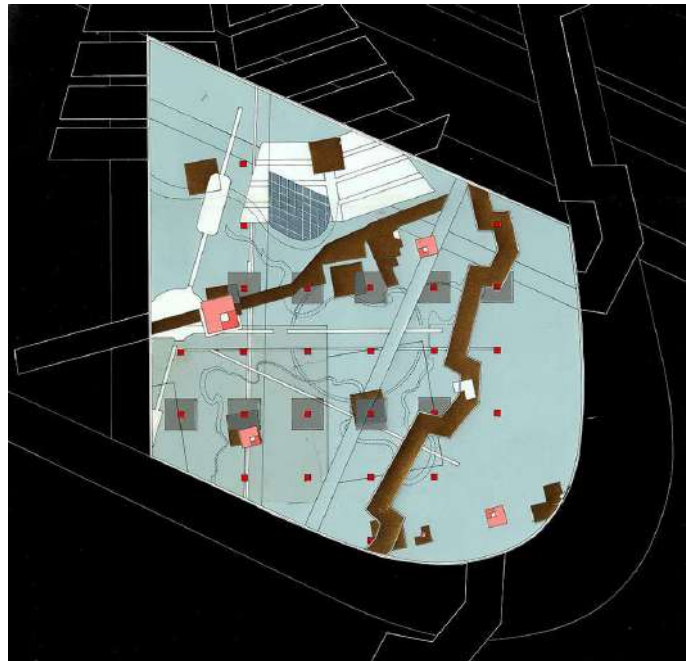
37.

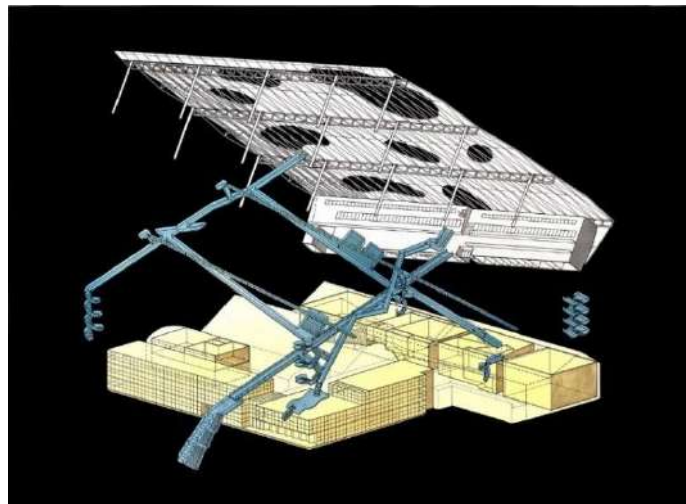
Μπορούμε λοιπόν να παρατηρήσουμε ότι ο ενδιαμέσος χώρος είναι ο χώρος ο οποίος προκύπτει ανάμεσα **στην ύπαρξη των δίπολων**. Είναι ένας χώρος συνδιαλλαγής μεταξύ των αντιθέσεων και δεν έχει σαφή χαρακτηριστικά. Ο ενδιαμέσος χώρος είναι αυτός που δύναται να συντάξει και **να συσχετίσει τις αντιθέσεις** οπότε μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως ένα εργαλείο ένταξης.

Ο ενδιαμέσος χώρος μπορεί να υπονοηθεί με διάφορες «χειρονομίες», είτε αυτό είναι το κατώφλι, είτε της κίνησης μετάβασης όπως το παράδειγμα του Tschumi, είτε αυτό του «απόλυτου κενού» χωρίς υλική υπόσταση, όπως ο Eisenman. Είναι ο χώρος ο οποίος μπορεί **να χειραγωγήσει τη σχέση** μεταξύ δύο συστημάτων.

39. Villette

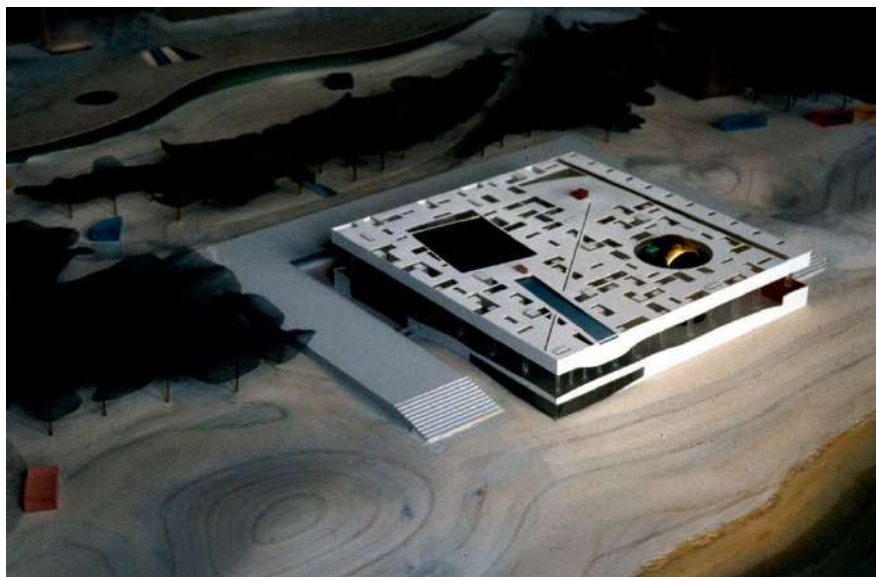
38. Le Fresnoy

Ο αστικός ρόλος του ενδιαμέσου_Agadir Convention Center - OMA 1990

Υπόβαθρο

Η πρόταση των OMA στην νέα πόλη του Agadir στο Μαρόκο, που θα δημιουργηθεί μετά την καταστροφή της προηγούμενης από σεισμό το 1960 προβλέπει τη δημιουργία ενός κτιρίου πυκνωτή χρήσεων. Η πόλη μετά το σεισμό έχει ήδη εδραιωθεί ως τουριστικός προορισμός και σημαντικό λιμάνι της χώρας. Το οικοπέδο του διαγωνισμού είναι τοποθετημένο στο όρια του αστικού ιστού πάνω στην παραλία της πόλης του Ατλαντικού. Σκοπός του διαγωνισμού ήταν να δημιουργηθεί ένα πολιτιστικό κέντρο για την πόλη το οποίο θα έχει θέατρα, σινεμά, καζίνο και ξενοδοχείο.

40.Μακέτα πρότασης για το Agadir

Το έργο

Το κτίριο αυτό αποτελείται από δύο μέρη τα οποία αποσπώνται ώστε να δημιουργήσουν ένα σημαντικό **αστικό πυκνωτή** και ένα «τρίτο» μια στεγασμένη πλατεία με βλέμμα στη θάλασσα. Το πάνω μέρος αποτελεί τα δωμάτια του ξενοδοχείου ενώ το κάτω αποτελεί το συνεδριακό κέντρο που είναι και ο βασικός κορμός του κτιριολογικού.

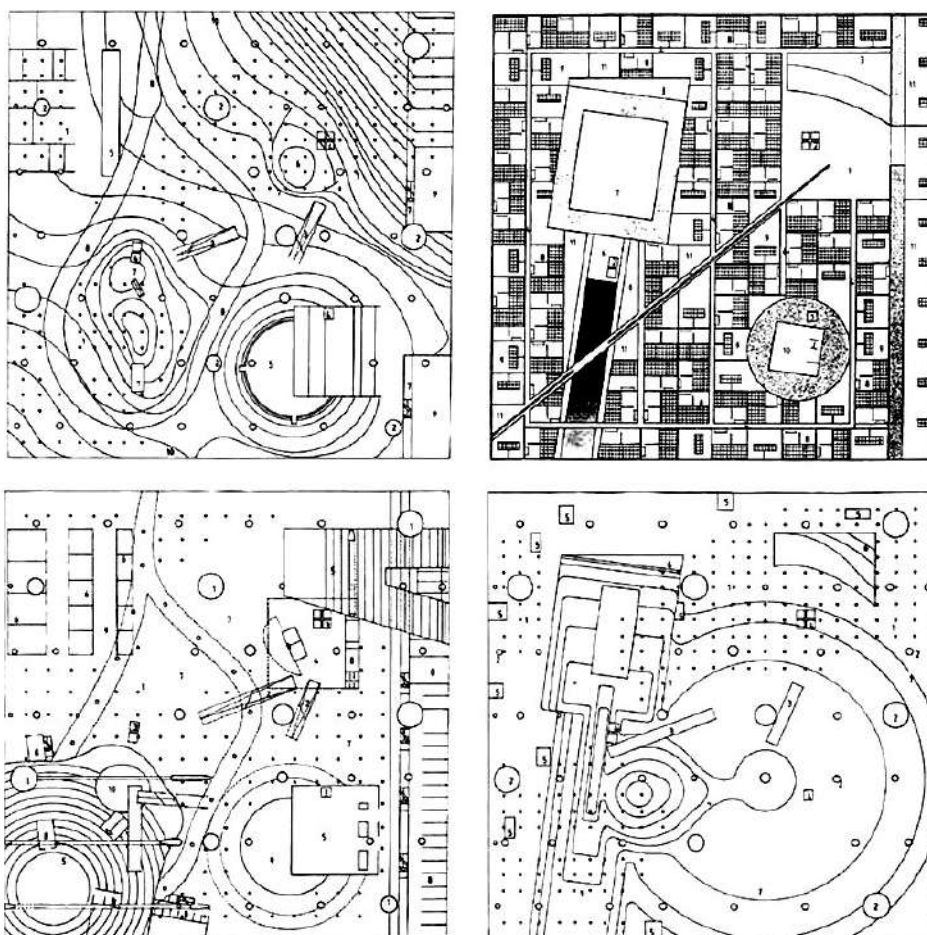
Η τοπογραφία των αμμόλοφων συνεχίζει μέσα στο κτίριο ως τοπογραφία του κάτω μέρους της πλατείας και ταυτόχρονα αντικατοπτριζόμενη στο ταβάνι της. Η «μορφολογία» της πλατείας η οποία συγκροτείται από του θόλους, το δάσος υποστυλωμάτων και τους φωταγωγούς είναι μια σύγχρονη ερμηνεία της σχέσης Ισλάμ- ισλαμικού χώρου με ταυτόχρονη έκφραση με τη χρήση των υλικών γυαλισμένο σκυρόδεμα, μωσαϊκό, πλακάκια κλπ.

41.Μακέτα «τεχνητού τοπίου»

Υπάρχει μια οριζόντια διακοπή – απόσχιση, η οποία λειτουργεί ως συνέχεια του εδάφους μέσα στο κτίριο και είναι η βασική συντακτική χειρονομία. Το διαρκές ανεβοκατέβασμα της τομής και οι συνεχείς προσεγγίσεις και απομακρύνσεις των δυο επιφανειών δημιουργεί συνθήκες όπου ο θεατής μπορεί να κρυφτεί από το θέαμα και το αντίθετο.

Το έδαφος ως συγκείμενο παρουσιάζεται μορφολογικά με τη δημιουργία τεχνητών αμμόλοφων και σε συνδυασμό με την χρήση παραδοσιακών ισλαμικών μορφών και διακοσμητικών στοιχείων εμφανίζεται συμπυκνωμένα στο έργο, εντάσσοντάς το στο υπόβαθρο της μετά σεισμού εμπορικής και τουριστικής κουλτούρας του Agadir.

42. Διαγραμματικές κατόψεις πρότασης

Ο ενδιάμεσος χώρος

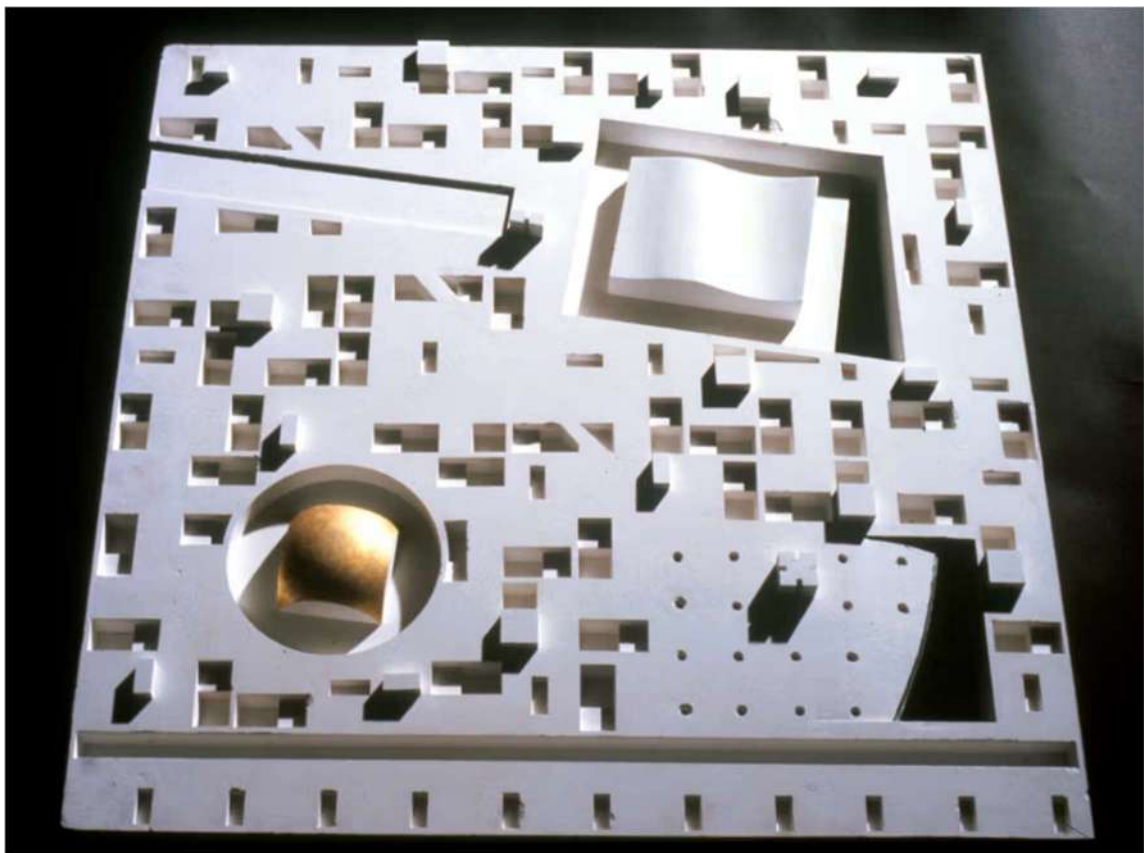
Ο ενδιάμεσος χώρος εδώ δεν συντάσσεται με την κάτοψη αλλά με την τομή, χαρακτηριστική χειρονομία των OMA, όπως στα Tres Grand Biblioteque και Jussieu Library. Το τεχνητό τοπίο που παραλαμβάνει τους αμμόλοφους μεταγράφοντας τους σε ένα συνθετικό ανεβοκατέβασμα στην τομή είναι ο ενδιάμεσος χώρος. Ταυτόχρονα μέσω αυτών το εξάρσεων στη τομή δημιουργεί επεισόδια-πυκνώσεις. Δεν υπάρχει εδώ μόνο «κονσεπτικό» ενδιάμεσο όπως στο Le Fresnoy αλλά μέσω μορφολογικών χειρονομιών επιδιώκεται ο προσδιορισμός του κτιρίου στη μονοσήμαντη συνθήκη της παραλίας.

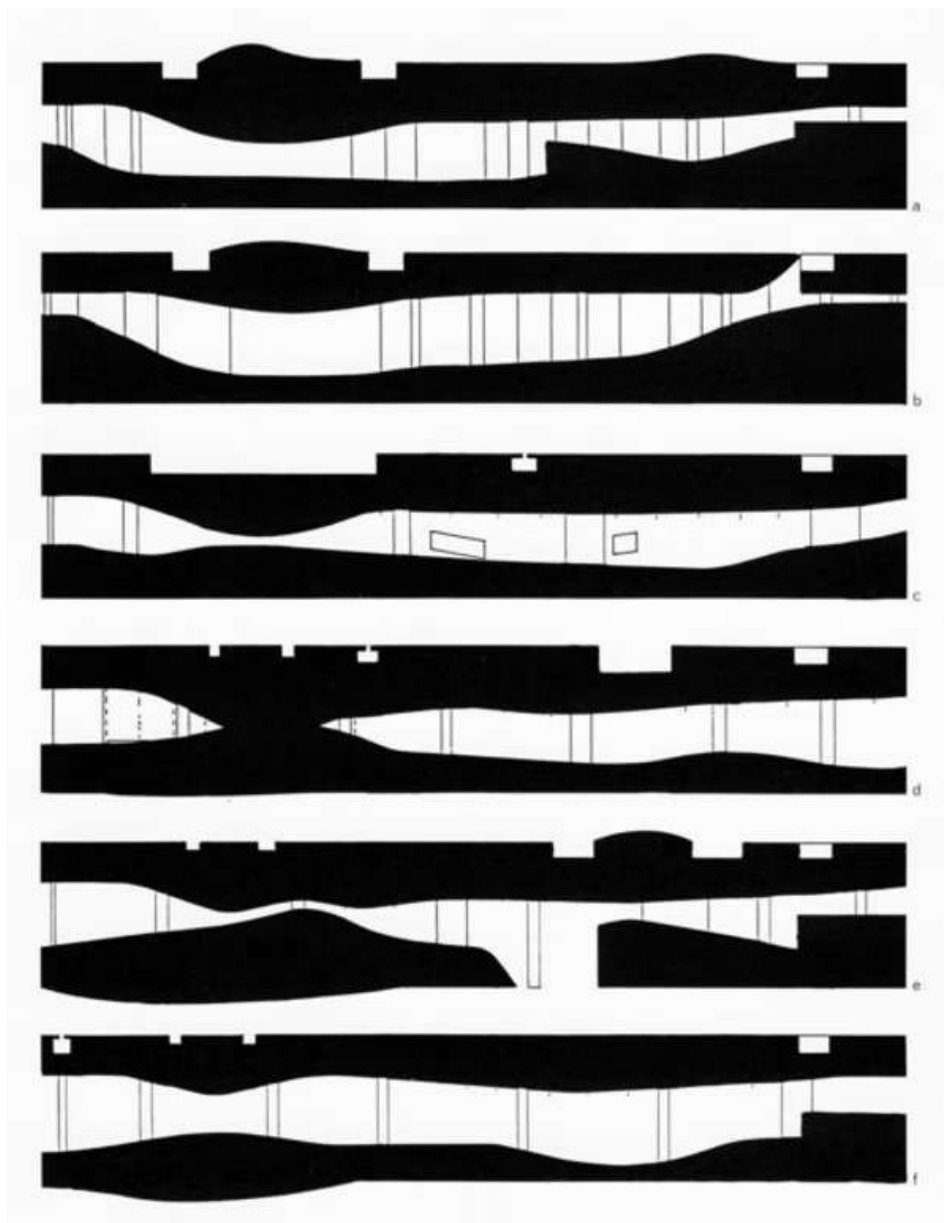
43.

Σε ένα ξένο κτιριολογικό πρόγραμμα για το μέχρι τότε Agadir καθώς δεν ήταν ακόμα σημαντικός τουριστικός προορισμός, η πλατεία αυτή έρχεται να διατελέσει σημαντικό ρόλο καθώς γίνεται σημείο αναφοράς μη ταυτισμένο με την εμπορική του χρήση. Η ανοιχτή προς το κοινό χρήση του καθώς και η ασάφεια με την οποία τείνει να λειτουργήσει το εντάσσουν στο εννοιολογικό πλαίσιο της ισλαμικής κουλτούρας του νέου Agadir έναντι της ξένης εμπορικής χρήσης.

Το ζητούμενο κτιριολογικό πρόγραμμα το οποίο κανείς θα μπορούσε να πει ότι εναντιώνεται στο πλαίσιο το οποίο ήταν διαμορφωμένο τότε στην πόλη του Agadir, μέσω του ενδιάμεσου χώρου που εργαλειοποίησαν οι αρχιτέκτονες εντάσσεται ομαλά σ αυτή. Σε αυτό βοήθα και η μεταγραφή του αστικού λεξιλογίου που υπάρχει στην πόλη.

44.

45. Σχηματικές τομές πρότασης

46. Διάγραμμα αστική «συμπύκνωση» - διάχυση

Η τελετουργία του ενδιάμεσου χώρου_Igualada Cemetery - Miralles Enric, Pinos Carmen 1994

Υπόβαθρο

Το κοιμητήριο βρίσκεται ανάμεσα στη βιομηχανική ζώνη της πόλης και την κοιλάδα του ποταμού Riera de Odena στο σημείο όπου βρισκόταν η κοίτη ποταμού και αργότερα ένα λατομείο. Οι Eric Miralles και Carme Pinos θα κερδίσουν το διαγωνισμό το 1984 για το Cementeri Nou προς αντικατάσταση του παλιού. Η κατασκευή του θα διαρκέσει και μέχρι το 1994 οπότε και θα σταματήσει. Έκτοτε μένει ανολοκλήρωτο.

47.Η είσοδος του νεκροταφείου

48.Η κάθοδος στους χώρους ταφής

Το έργο

Οι αρχιτέκτονες θα σχεδιάσουν ένα τόπο συνάντησης μεταξύ «νεκρών και ζωντανών» ενταγμένο στο τοπίο. Δημιουργούν μια τελετουργική οδό αλλά ταυτόχρονα και έναν άξονα περιπλάνησης, η οποία αρχίζει στο επίπεδο του εδάφους και βυθίζεται μέχρι το επίπεδο όπου βρίσκονται οι οικογενειακοί τάφοι. Ουσιαστικά ένας ενδιαμέσος χώρος μνήμης, μια τελετουργική κίνηση μεταφορικά μεταξύ ζωής και θανάτου είναι αυτή που συγκροτεί τη σύνθεση. Ο άξονας αυτός ορίζεται από συστοιχίες «νεκρικών τοίχων» οι οποίοι και είναι οι αναλημματικοί τοίχοι που συγκρατούν το έδαφος. Το δάπεδο της διαδρομής είναι στρωμένο με αδρό σκυρόδεμα και «άναρχα» τοποθετημένες ξύλινες τάβλες. Στο τέλος καταλήγει στο κυκλοειδές πλάτωμα των οικογενειακών τάφων.

49.Οι «νεκρικοί τοίχοι»

50.

Πίσω από τους «νεκρικούς τοίχους» βρίσκονται το νεκροτομείο και ένα παρεκκλήσι των οποίων η κατασκευή δεν μπόρεσε να ολοκληρωθεί ποτέ. Η σχεδίαση του κοιμητηρίου παρότι πρόκειται για μια ανθρωπογενή επέμβαση στο τοπίο εναρμονίζεται με αυτό, απόρροια της συστηματικής καταγραφής και κατανόησης του υπόβαθρου (γεωλογικού, τοπιακού και ιστορικού) από τους

αρχιτέκτονες.⁴⁷ Από αυτή τη καταγραφή προκύπτει και η βασική συνθετική χειρονομία του βυθίσματος σαν μια νοηματική μεταγραφή, η επαναφορά της βύθισης από την παλιά κοίτη του ποταμού στην ταφή.

51. Σχέδιο γενικής διάταξης περιλαμβάνει και το έργο που δεν ολοκληρώθηκε

⁴⁷ Ζαφειρόπουλος 2014

Η πλειοψηφία των υλικών είναι τοπικά, τα χώματα της εκσκαφής χρησιμοποιήθηκαν στη διαμόρφωση, οι πέτρες χρησιμοποιήθηκαν στα τζαρτζανέτια καθώς επίσης και το ξύλο είναι τοπικό υλικό. Τα μόνα ξένα υλικά είναι το σκυρόδεμα και το μέταλλο. Το μπετό δίνει τη δυνατότητα δημιουργίας διακριτών όγκων όπου μέσω της ευπλασίας που δίνει τη δυνατότητα ένταξης στο τοπίο εκμεταλλευόμενο την αντίθεση που μπορεί να δημιουργήσει μεταξύ καμπύλης και ευθείας, αλλά και στην καμπύλη σαν ένα γεωμετρικό στοιχείο άρρηκτα συνδεδεμένο με το τοπίο και την τοπογραφία της περιοχής.⁴⁸

53.

52.

54.

⁴⁸ Ζαφειρόπουλος Σαράντης σ 32

Ο ενδιαμέσος χώρος

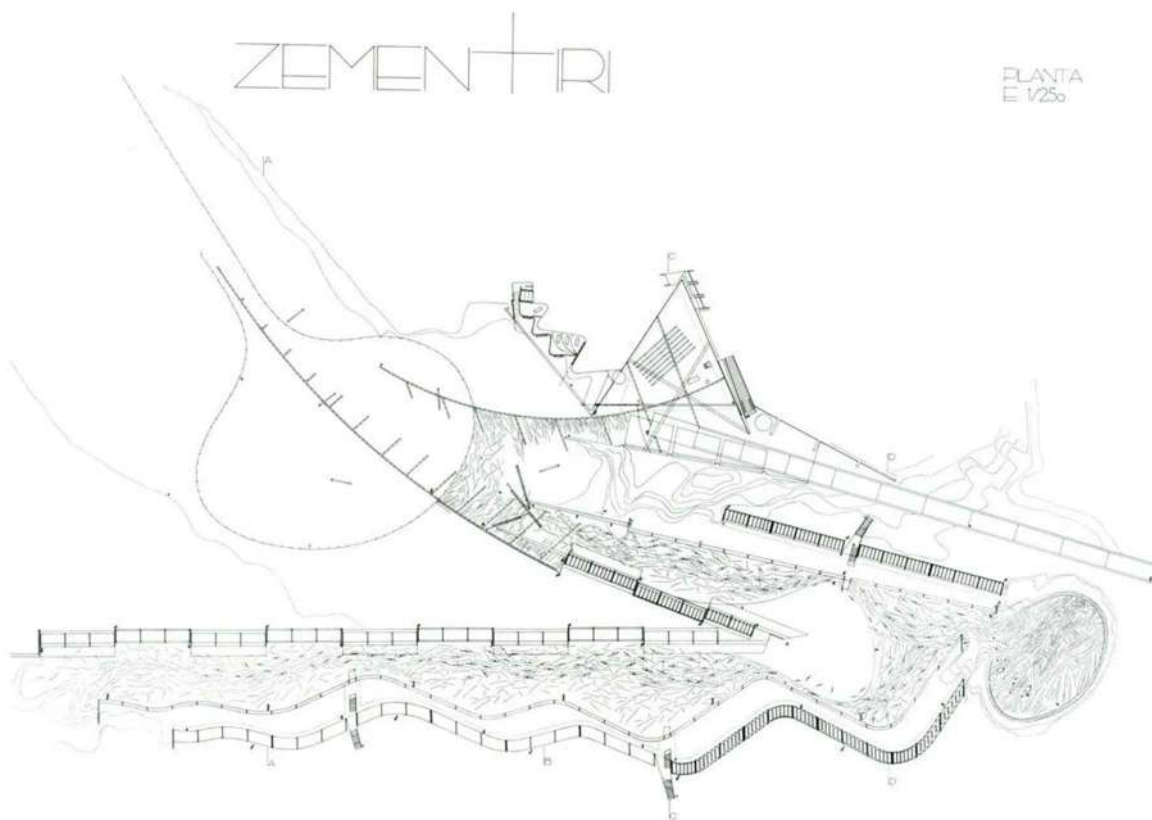
Η μετάβαση αυτή είναι μια χωρική έκφραση της νεκρικής πομπής κατά τη διάρκεια της ταφής αλλά γίνεται και ένα μέσο εμπειρικής και συναισθηματικής επανασύνδεσης κατά τη διάρκεια της επίσκεψης.

Εδώ η μετάβαση αντιμετωπίζεται μεταφορικά ως η πορεία μεταξύ ζωντανών και νεκρών. Είναι ένα **τεχνητό εννοιολογικό πλαίσιο** που προκύπτει από τη θεματολογία και λειτουργεί σαν εργαλείο προσδιορισμού και ταυτότητας του έργου.

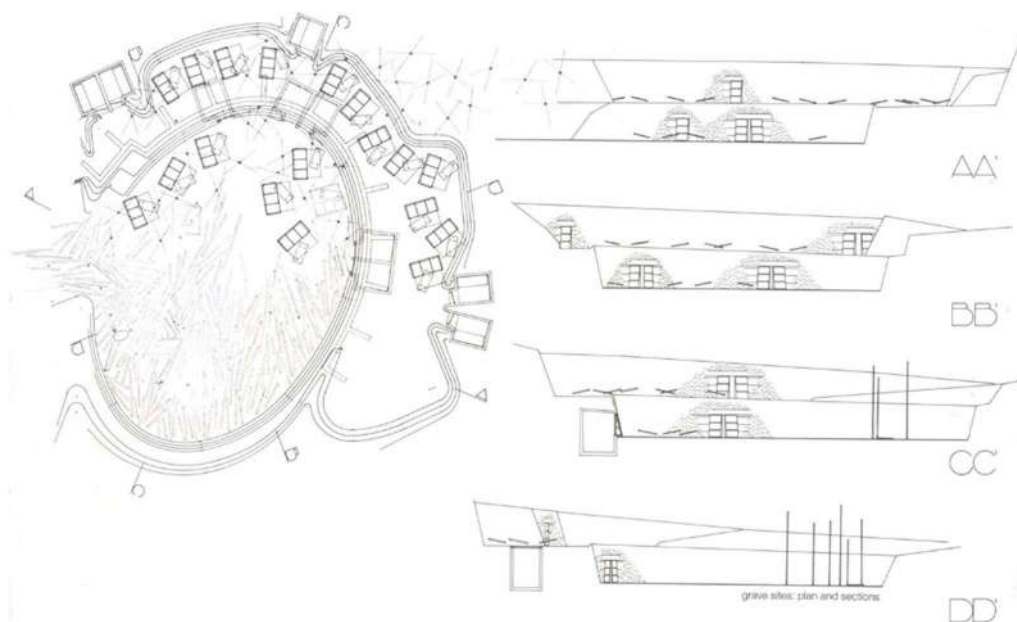
Σημαντική είναι και η επιλογή της γεωμετρίας στη σύνθεση και η διάκριση μεταξύ καμπύλων μορφών και ευθειών. Οι δομές που απευθύνονται στην ταφή υιοθετούν τη καμπύλη γεωμετρία ενώ αντίθετα το νεκροτομείο και το παρεκκλήσι έχουν μια έντονη ανθρωπογενή γεωμετρία. Όπως θα αναφέρει και ο Montaner ο Miralles «προτείνει μια αρχιτεκτονική δυναμική, που προσαρμόζεται σε κάθε τόπο και γίνεται με τις αισθήσεις»⁴⁹

Το ένα δηλώνει προσπάθεια ένταξης ή συνέχειας του τόπου ενώ το άλλο ανθρωπογενή παρέμβαση. Είναι μια προσπάθεια ιεράρχησης από την πλευρά των αρχιτεκτόνων και έμφασης στην ιδιότητα του χώρου, ως τόπος ταφής περισσότερο, συνδυαστικά με το ότι το νεκροτομείο και το παρεκκλήσι βρίσκονται «κρυμμένα» πίσω από έναν τοίχο και κάτω από το έδαφος. Όπως θα πει και ο ίδιος ο Miralles αντί να τοποθετήσουν νέες μορφές στη σύνθεση τους, ενίσχυσαν τις υπάρχουσες εδαφικές μορφές.

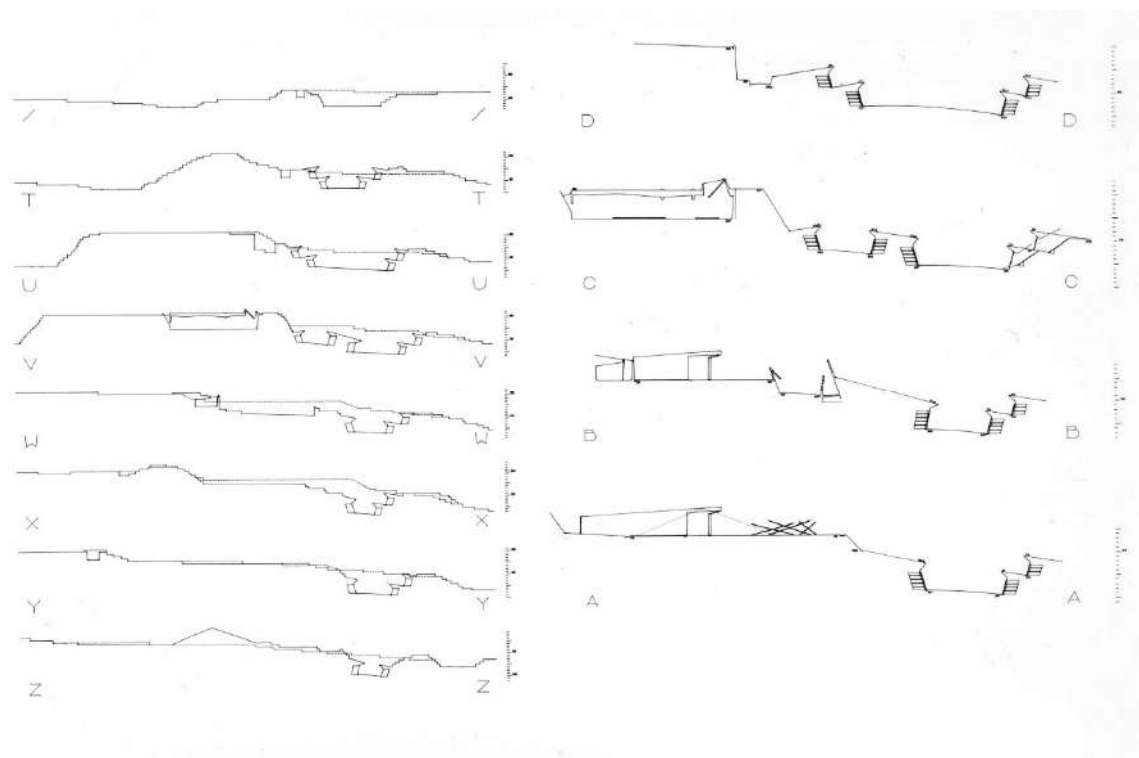
⁴⁹ Montaner σελ. 490

55. Κάτοψη κοιμητηρίου μαζί με το παρεκκλήσι και το νεκροτομείο

56. Κάτοψη κυκλοειδούς πλατώματος μαζί με οικογενειακούς τάφους

57. Διαγραμματικές τομές

58.

59.

Η (από)ιεροποίηση της ιδιωτικότητας_Fujimoto Sou- N House 2008

Υπόβαθρο

Η κατοικία, η οποία προορίζεται για ένα ζευγάρι στην Οϊτά της Ιαπωνίας, θα αποτελέσει τη συνέχεια στον προβληματισμό του αρχιτέκτονα για το «ανάμεσα». Ο Fujimoto προβληματιζόταν ιδιαίτερα ότι δρόμος και κατοικία χωριζόταν μόνο με ένα τοίχο, ήδη από τα πρώτα χρόνια της καριέρας του έχει κάνει κάποιες διερευνήσεις για τον ενδιάμεσο χώρο.

60.

Το έργο

Η κατοικία αποτελείται από **τρία «κουτιά» κλιμακούμενα σε μέγεθος**, ένα πρωτότυπο και για συλλογική κατοίκηση όπως θα πει ο ίδιος.⁵⁰ Το πρώτο δημιουργεί έναν μισόκλειστο κήπο, το δεύτερο ένα οριοθετημένο χώρο μέσα σε αυτόν τον κήπο, που περιλαμβάνει τα υπνοδωμάτια, και το τρίτο περιλαμβάνει τους κύριους χώρους της κατοικίας. Βρισκόμενος στο δρόμο μπορείς να δεις μέσα από το μεγάλο «κουτί» .

Το μεγάλο «κουτί» είναι το **έξω** της κατοικίας, είναι εκτεθειμένο στα στοιχεία της φύσης βροχή, αέρα οπού βρίσκεται και ο κήπος της. Το μεσαίο το θεωρεί μέσα γιατί είναι προστατευμένο έχει ανοίγματα με τζάμια, ωστόσο τονίζει ότι είναι έξω σε σχέση με το μικρό, τον κύριο χώρο της κατοικίας.

61. Διάγραμμα για τον επαναπροσδιορισμό δημόσιο-ιδιωτικό

62. Διάγραμμα ατομικότητα πάνω στο «φάσμα» ιδιωτικό δημόσιο

⁵⁰ <https://www.architectural-review.com/today/house-n-by-sou-fujimoto-architects-oita-city-oita-japan>

Τα τρία αυτά «κουτιά» υπάρχουν ανοίγματα με μια διαβάθμιση από έξω προς τα μέσα, όπου έξω βρίσκονται τα περισσότερα και μεγαλύτερα και μέσα λιγότερα.

Η διαβάθμιση των ανοιγμάτων και η παραμετροποίηση που έχουν τη δυνατότητα να υποστούν, προσφέρουν είτε δυνατότητες θέασης προς τα έξω είτε περιοχές απομόνωσης στις οποίες καλείται ο κάτοικος να μετακινείται ανάλογα.

Περιβάλλεσαι από τρία «κουτιά» από τα οποία είσαι προστατευμένος, αλλά ταυτόχρονα νιώθεις και μια εξωστρέφεια μέσα από την κατοικία. Ανάλογα με τη θέση του κατοίκου μέσα στο κτίριο μπορεί να αλλάξει και η σχέση του με το έξω λόγω αυτής της διαβάθμισης των ανοιγμάτων.

63.

Θα προσπαθήσει να βρει μια ισορροπία μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου. Υπάρχει μια συνύπαρξη αντίθετων εννοιών στο ίδιο πρόγραμμα. Καθαρό όριο δεν μπορεί να βρεθεί πουθενά παρά μόνο μια κλιμακούμενη ιεράρχηση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού. Αυτή η ιεράρχηση επιτυγχάνεται μέσω της διαβάθμισης των ανοιγμάτων του και της τοποθέτησης τους ώστε να δημιουργήσει οπτικές φυγές και οπτικά εμπόδια. Ο αρχιτέκτονας επαναπροσδιορίζει το όριο της κατοικίας μέσω των παραθέσεων των ανοιγμάτων.

6452. Η αυλή της κατοικίας

65.

Ο ενδιαμέσος χώρος

Το κτίριο επηρεάζει τη συμπεριφορά του κατοίκου μέσα σε αυτό, καθώς ανάλογα με την επιθυμία του σε ιδιωτικότητα ή θέαση και επαφή με τον δημόσιο χώρο πρέπει να βρει το κατάλληλο μέρος. Ο κάτοικος **έχει μια δυναμική σχέση με το κτίριο** και με το έξω που αλλάζει ανάλογα με το λειτουργικό πρόγραμμα του κτιρίου. Ο αρχιτέκτονας αφήνει στην απόλυτη ελευθερία του χρήστη το πως θα χειριστεί ο ίδιος τη σχέση μέσα-έξω. Η απόλυτη συνθήκη του τοίχου ορίου αντικαθίσταται από ένα δυναμικό πεδίο δυνατοτήτων μέσω των ανοιγμάτων της όψης.

Όπως θα δηλώσει και ο ίδιος *«Μου αρέσει να βρίσκω κάτι στο ενδιαμέσο, όχι μόνο μεταξύ φύσης και αρχιτεκτονικής αλλά και ανάμεσα στο μέσα και στο έξω..... Αν εξ ορισμού υπάρχει δύο αντίθετα στοιχεία τότε ο ενδιαμέσος χώρος είναι πιο πλούσιος»*

«Μπορούμε να κατανοήσουμε τι υπάρχει στο μέσα και τι υπάρχει στο έξω, ωστόσο αν αναρωτηθούμε τι υπάρχει στο ενδιαμέσο πρέπει να σκεφτούμε νέο ορισμό νέο χώρο διαφορετικό από το μέσα διαφορετικό από το έξω»⁵¹

Ο ενδιαμέσος χώρος σ αυτό το έργο δεν είναι απαραίτητα το μεσαίο κέλυφος που δημιουργεί αλλά ο επαναπροσδιορισμός της σχέσης κατοικία-δημόσιο και ο επαναπροσδιορισμός του ορίου. Ο κάτοικος βρίσκεται συνεχώς στην οριακή κατάσταση μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού προσδιορίζοντας συνεχώς τη θέση του στη κατοικία.

⁵¹ Ομιλία Fujimoto Sou στο Architecture League

Κατά ένα τρόπο είναι μια κριτική στην δυαδική έννοια δημόσιο-ιδιωτικό της κατοικίας. Ενώ σε μια πρώτη ανάγνωση φαίνεται να αμφισβητεί τη σημασία της ιδιωτικότητας στην κατοικία, τελικά με αυτή την ιεράρχηση και διαβάθμιση πάνω στο δίπολο ιδιωτικό δημόσιο καταφέρνει και της δίνει μεγαλύτερη σημασία.

Προσεγγίζοντας την κατοικία από έξω προς τα μέσα, δείχνει ότι το αστικό συγκείμενο δεν έχει ληφθεί υπόψιν στον σχεδιασμό της. Ζώντας όμως μέσα σ' αυτή η πόλη γίνεται ενεργό στοιχείο της καθώς ο κάτοικος έχει μια διαρκή σχέση αποκοπής και σύνδεσης με αυτή μέσω των θεάσεων που προκύπτουν.

66.

67.

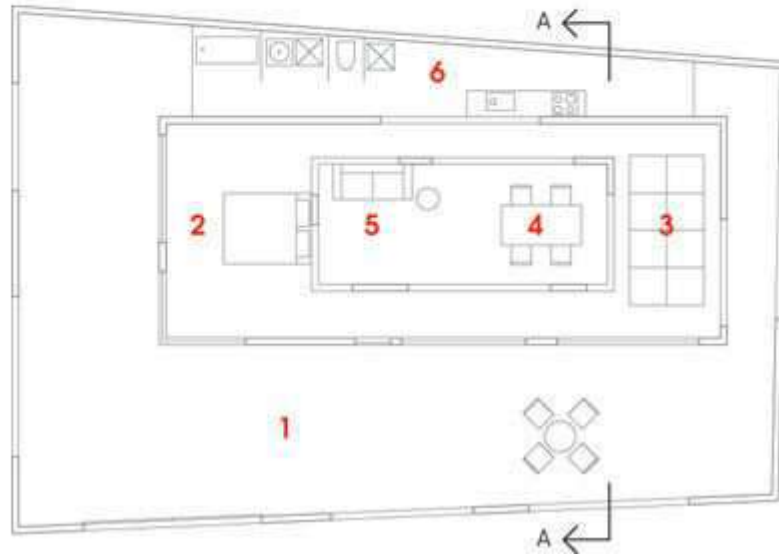
68.

69.

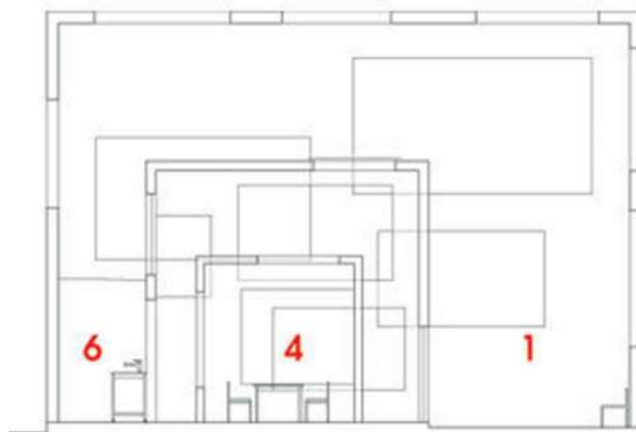
- 1. Garden
- 2. Bedroom
- 3. Guest
- 4. Dining
- 5. Living
- 6. Kitchen

FLOORPLAN

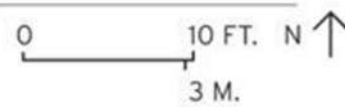

70. Κάτοψη κατοικίας

- 1. Garden
- 2. Bedroom
- 3. Guest
- 4. Dining
- 5. Living
- 6. Kitchen

SECTION A-A

71. Τομή κατοικίας

Συμπεράσματα

Ο ενδιάμεσος χώρος θα λύσει ζητήματα που αφορούν την ένταξη και την ιεράρχηση, όχι μόνο σε επίπεδο δομής και προγράμματος αλλά επίσης νοήματος και εννοιολογικού πλαισίου της σύνθεσης. Ο ενδιάμεσος είναι ένας χώρος ο οποίος εμφανίζεται με διαφορετικές τυπολογίες είτε αυτές είναι χωρικές είτε νοηματικές. Αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο ένταξης όχι μόνο συνθετικά αλλά και νοηματικά. Σαν χώρος δεν μπορεί να δομηθεί μόνος του αλλά να συνταχθεί με βάση τα μέρη που θέλει να συνδιαλλαγεί. Είναι ένας χώρος ελεύθερος και όπου το άτομο προσαρμόζεται μεταξύ των συνθηκών.

Ο **Victor Turner** και ο **Homi K. Bhabha** θα διερευνήσουν δύο διαφορετικές ενδιάμεσες συνθήκες σε διαφορετικά πλαίσια. Ο πρώτος θα χωρίσει αυτή την ενδιάμεση συνθήκη σε τρεις φάσεις την αποχώρηση, το κενό και την ενσωμάτωση μιλώντας για τη μετάβαση από μια κοινωνική συνθήκη σε μία άλλη. Το ενδιάμεσο το οποίο διακρίνει χαρακτηρίζεται στο διάστημα του κενού από την έλλειψη χαρακτηριστικών και των δύο συνθηκών, της προηγούμενης και της επόμενης.

Το ενδιάμεσο του Homi K. Bhabha είναι ένα υβριδικό πεδίο συνδιαλλαγής στα όρια των πολιτισμών, ο ίδιος θα το ονομάσει διάκενο, χάρη στο οποίο προκύπτουν υβριδικές ταυτότητες απορρίπτοντας την μονόπλευρη εμφάνιση ταυτότητας. Είναι ένα χαρακτηριστικό το οποίο θεωρεί ο ίδιος αναγκαίο καθώς προσφέρει έδαφος για διαμόρφωση της ταυτότητας πέρα από την υποκειμενικότητα του κάθε πολιτισμού.

Από τον Turner και το Bhabha οι οποίοι διαπιστώνουν την ύπαρξη του ενδιάμεσου, οι **Deleuze, Guattari και Foucault** διακρίνοντας τις κοινωνικές δομές να διακατέχονται από δίπολα, θα μιλήσουν για την αναγκαιότητα αυτού του ενδιάμεσου ως μέσο κριτικής ανάγνωσης των «χώρων» στους οποίους θα χρειαστεί να μεσολαβήσει.

Στην προσπάθεια πλέον το ενδιαμέσο να ερμηνευτεί σαν χώρος θα γίνει μια προσπάθεια να αποσαφηνιστούν τα χαρακτηριστικά που τον προσδιορίζουν. Η **Grosz** θα μιλήσει για την αοριστία που τον χαρακτηρίζει καθώς και ότι είναι ένας χώρος που ετεροπροσδιορίζεται από αυτό που βρίσκεται εκτός των ορίων του. Οι θεωρήσεις του **Lefebvre** για το δημόσιο χώρο που αργότερα θα υιοθετήσει και ο **Soja** θα μιλήσουν για την υποκειμενικότητα του καθώς παράγοντας της ερμηνείας του είναι και το κάθε άτομο ξεχωριστά πως ερμηνεύει την αοριστία. Είναι ένας χώρος ο οποίος δεν καταλήγει σε προκαθορισμένα συμπεράσματα από μόνος του.

Το πώς ο ενδιαμέσος χώρος θα συνδιαλλαγεί με τα «όρια» του είναι κάτι το οποίο θα αναλυθεί από αρχιτέκτονες. Προσπαθώντας να τοποθετηθούν στο δίπολο δημόσιο ιδιωτικό πολλοί είναι αυτή η οποίοι θα αναγνωρίσουν τον ενδιαμέσο ως ένα χώρο με διττή φύση, μεταξύ αυτών **Hertzberger, van Eyck, Αντωνακάκη**. Ο χώρος αυτός θα διαπραγματευτεί τα δίπολα στα οποία θα τοποθετηθεί όχι μόνο στην αντίθεση δημόσιο - ιδιωτικό αλλά και φύση - κτίριο.

Ο ενδιαμέσος χώρος δεν μπορεί να δημιουργηθεί πάρα μόνο να συνταχθεί μεταξύ των χώρων που θα χρειαστεί να μεσολαβήσει. Αυτό θα γίνει όχι μόνο χωρικά αλλά και νοηματικά. Οι **Derrida και Eisenman** στην πρότασή τους για την Villetle θα προσπαθήσουν να τοποθετήσουν το άτομο σε ένα ρόλο ερμηνευτή μέσα σε ένα πολύπλοκο σύστημα χωρικών αναφορών εμπνευσμένο από τη χώρα του Πλάτωνα. Ο **Tschumi** θα βάλει τον ενδιαμέσο χώρο στον πυρήνα της σύνθεσης του απαλλάσσοντας τον από τον δευτερογενή χαρακτήρα του, κρατώντας ωστόσο τα χαρακτηριστικά του. Στο Le Fresnoy το σύστημα της αιωρούμενης κυκλοφορίας που θα δημιουργήσει θα ενεργοποιήσει τον διάλογο μεταξύ παλιού και νέου κελύφους, μεταφέροντας το ενδιαφέρον εκτός του προγράμματος, στα ξαφνικά επεισόδια που μπορεί να δημιουργήσει ο ενδιαμέσος χώρος.

Στην πρόταση των **OMA** για ένα συνεδριακό κέντρο στο Agadir ο ενδιαμέσος χώρος θα λύσει ζητήματα ένταξης μεταγράφοντας στοιχεία της πόλης συμπυκνώνοντας τα στην σύνθεση.

Miralles και Pinos θα δημιουργήσουν μια «κάθοδο» σαν χωρική έκφραση της νεκρικής πομπής. Οι αρχιτέκτονες θα βάλουν τον επισκέπτη στο μεταφορικό ενδιαμέσο μεταξύ ζωντανών νεκρών. Το ενδιαμέσο που θα δημιουργήσουν δεν διαπραγματεύεται με το έξω, αλλά με την ίδια του τη ουσία.

Όσον αφορά το N house ο **Fujimoto** στη διερεύνηση του για το τι μπορεί να υπάρξει ανάμεσα στον δρόμο και στην κατοικία, θα δημιουργήσει ένα «**φάσμα**» ιδιωτικότητας με βάση το μέγεθος και την τοποθέτηση των ανοιγμάτων πάνω σε μια δομή box in box. Παρά το ότι σε πρώτη ανάγνωση φαίνεται η κατοικία να αμφισβητεί την ιδιωτικότητα σαν ανάγκη της, η ιεράρχηση της σε σχέση με τους χώρους εκτός των δωματίων και του καθιστικού θα αποδείξουν το αντίθετο.

Παρατηρείται ότι ο ενδιαμέσος χώρος δεν μπορεί να ταξινομηθεί ούτε με βάση χωρικές ούτε θεωρητικές αναφορές. Είναι ο «χώρος» που εντοπίζεται μεταξύ των αντιθέσεων και παρουσιάζει χαρακτηριστικά που αναφέρονται στην εργασία. Τα παραδείγματα που αναλύθηκαν θα δείξουν ότι ο ενδιαμέσος χώρος μπορεί να έχει «πρωτογενή χαρακτήρα» στη σύνθεση τους, χρησιμοποιώντας τον ως εργαλείο, και όχι να είναι απλά ο χώρος που υπολείπεται.

Βιβλιογραφία

Βιβλία

- 1) Bhabha K. Homi (1994) *The Location of Culture*, London; Routledge
- 2) Buchanan, Lambert (2005), *Deleuze and Space*, Edinburgh: Edinburgh University Press
- 3) Deleuze, Guattari (1987), *A thousand plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, Minneapolis: University of Minnesota Press
- 4) Eisenman-Derrida (1997), *Chora L Works*, New York: The Monacelli Press
- 5) Grosz Elizabeth (2001), *Architecture from the outside: Essays on virtual and real space*, Cambridge, Massachusetts: MIT Press
- 6) Heidegger (1954), *Building, Dwelling, Thinking*, New York: Harper & Row
- 7) Hertzberger M. (2002), *Μαθήματα για σπουδαστές της αρχιτεκτονικής*, Αθήνα: Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ
- 8) Lefebvre H (1991), *Production of space*, Oxford: Blackwell
- 9) Montaner Josep Maria (2018), *Ιστορία της σύγχρονης αρχιτεκτονικής*, Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη
- 10) Tschumi B (1996), *Architecture and Disjunction*, Cambridge, Massachusetts: The MIT press
- 11) Turner Victor (1967), *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*, Ithaca, London: Cornell University Press
- 12) Αντωννάκη Σ. (2015), *Κείμενα για τη διδασκαλία και τον σχεδιασμό της κατοικίας*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, επιμ. Λαδά Σ.
- 13) Ζαφειρόπουλος Σ. (2014), *Enric Miralles Αρχιτέκτων*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Επίκεντρο, επιμ. Conenna C, Τσουκαλά Κ.
- 14) Συλλογικό (2015), *Urban Conflicts*, Θεσσαλονίκη: Εργαστήριο «συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη»
- 15) Χατζησάββα Δήμητρα (2023), *Σύγχρονες Αρχιτεκτονικές Θεωρήσεις*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press

Πηγές από διαδίκτυο

1. **Agadir Convention Centre** <https://www.oma.com/projects/agadir-convention-centre>
2. **Between two roofs: Bernard Tschumi-Le fresnoy**
<https://archis.org/volume/tussen-twee-daken-bernard-tschumi-le-fresnoy-between-two-roofs-bernard-tschumi-le-fresnoy/>
3. **Current Work: Bernard Tschumi -**
https://www.youtube.com/watch?v=uB_pFqjh-To
4. **Derrida & Eisenman: Laugh(ing) of(f) the lyre**
<https://drawingmatter.org/laughing-off-the-lyre/>
5. **House in Oxylithos** <https://a66architects.com/projects/house-oxylithos-euboea/>
6. **House N by Sou Fujimoto Architects**
<https://www.thisispaper.com/mag/house-n-sou-fujimoto-architects>
7. **LA VILLETTE -** <https://eisenmanarchitects.com/La-Villette-1987>
8. **Le Fresnoy Art Center Tourcoing, 1991-1997 -**
<https://www.tschumi.com/projects/14>
9. **Le Fresnoy Tourcoing -**
<https://doma.archi/en/conferences/presentations/le-fresnoy>
10. **Sou Fujimoto on Reinventing the Relationship Between Nature and Architecture -** <https://www.youtube.com/watch?v=20mKiyvxXjg>
11. **Sou Fujimoto the space in between**
<https://architectureau.com/articles/sou-fujimoto-the-spaces-in-between/>
12. **Sou Fujimoto: Between Nature and Architecture-**
<https://www.youtube.com/watch?v=YPeZ4l1tdjs>
13. **The Igualada Cemetery by Miralles & Pinós: Eternal Echoes**
<https://archeyes.com/the-igualada-cemetery-by-miralles-pinos-eternal-echoes/>

14. **The Manhattan Transcripts** - <https://www.tschumi.com/projects/18/>

15. **Αρχιτεκτονική και παράδοση 2007**

<https://a66architects.com/writings/%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B9%CF%84%CE%B5%CE%BA%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%A5%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CE%B4%CE%BF%CF%83%CE%B7/>

16. **Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ 'ΕΝΔΙΑΜΕΣΟΥ' ('IN-BETWEEN')**

<https://www.greekarchitects.gr/gr/%CE%B4%CE%B9%CE%B5%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%CE%B7-%CE%B5%CE%BD%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%BD%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CF%83%CE%BF%CF%85-in-between-id134>

Άλλα

- 1) Aimar Santos-Garcia – Izaksun Asequinolaza Braga, *In between spaces for today's city*, 2024, Department of Architecture, University of Basque Country UPV/EHU
- 2) Foucault M. (1984). *Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias*. Architecture /Mouvement/ Continuité
- 3) Paul Spencer Byard, *Innovation and Insight in the Contemporary Architecture of Additions*, 2005, Harvard Design Magazine
- 4) Ponzo Jenny, *Khora: A semiotic perspective on the imagination of future*, 2024, Lexia Rivista di Simiotica -The Menaning of the future, Arachne
- 5) Strauven Francis, Aldon van Eyck – *Shaping the new reality from the in-between to the aesthetics of Number*, 2007, Canadian Center for architecture
- 6) Βασιλειάδου Μαρία, *Η έννοια του ολοκληρωτισμού στο έργο της Hannah Arendt*, 2020, ΑΠΘ Μεταπτυχιακή εργασία, διαθέσιμο στο: <https://ikee.lib.auth.gr/record/327624/files/GRI-2021-29779.pdf>

Πηγές εικόνων

Εικόνα 1 <https://anthropology.as.virginia.edu/people/victor-w-turner>

Εικόνα 2 <https://wkelly1-19385.medium.com/portraits-of-indian-intellectuals-homi-bhabha-55955b3917d5>

Εικόνα 3 <https://english.elpais.com/culture/2023-08-26/hannah-arendt-friendship-in-the-face-of-totalitarianism.html>

Εικόνα 4 <https://www.filosofico.net/diegofusaro/soffrire-nome-di-cose-belle-ce-lo-insegna-platone/>

Εικόνα 5 <https://archive.nytimes.com/www.nytimes.com/books/00/12/17/specials/foucault.html?1215bk>

Εικόνα 6 https://www.edueda.net/index.php?title=Deleuze_Gilles

Εικόνα 7 <https://denniscooperblog.com/spotlight-on-felix-guattari-the-machinic-unconscious-1979/>

Εικόνα 8 <https://www.versobooks.com/blogs/news/henri-lefebvre-dogmatism-in-reverse>

Εικόνα 9 <https://www.aag.org/memorial/edward-w-soja/>

Εικόνες 10,11 <https://doma.archi/index/projects/katoikia-ston-o3yli8o>

Εικόνα 12,13 <https://www.dezeen.com/2011/12/06/key-projects-by-herman-hertzberger/>

Εικόνα 14 <https://www.serpentinegalleries.org/whats-on/serpentine-gallery-pavilion-2013-sou-fujimoto/>

Εικόνα 15 <https://www.designboom.com/architecture/sou-fujimotos-public-toilet-in-ichihara-is-a-garden-escape-10-29-2013/>

Εικόνα 16 <https://press.uchicago.edu/ucp/books/author/D/J/au5145389.html>

Εικόνα 17 <https://arquitecturaviva.com/articles/peter-eisenman-itinerario-reflexivo>

Εικόνα 18,21 https://saintpage.com/products/jacques-derrida-peter-eisenman-chora-l-works?srsId=AfmBOoroJzVSdyct7UezrD7Jhc258AZsM94f_1GkDLEk_Weh5g6r3QWG&variant=41519639494795

Εικόνα 19,23,24,25,38 <https://eisenmanarchitects.com/La-Villette-1987>

Εικόνα 20 <https://drawingmatter.org/laughing-off-the-lyre/>

Εικόνα 22 <https://eisenmanarchitects.com/Cannaregio-Town-Square-1978>

Εικόνα 25 collage Καλούδης Θεόδωρος

Εικόνα 26 <https://www.moma.org/collection/works/476>

Εικόνα 27 <https://www.tschumi.com/projects/18/>

Εικόνα 28,29,30,34,35,36,37,39 <https://www.tschumi.com/projects/14>

Εικόνα 31 <https://www.arch.upatras.gr/el/faculty/epitimoι>

Εικόνα 32,33 <https://www.archiweb.cz/en/b/le-fresnoy-narodni-centrum-soucasneho-umeni>

Εικόνα 40,41,44 <https://www.oma.com/projects/agadir-convention-centre>

Εικόνα 42 <https://www.tumblr.com/spyskrapbook/190355639780/hotel-and-convention-centre-agadir-morocco>

Εικόνα 43 <https://www.moma.org/collection/works/1035>

Εικόνα 45

<https://www.flickr.com/photos/111454223@N05/16347315831/in/photostream/>

Εικόνα 46,62 Διαγράμματα:Καλούδης Θεόδωρος

Εικόνα 47,53,56 <https://cpinos.com/en/porfolio/igualada-cemetery-park/>

Εικόνα 48,55 <https://archeyes.com/the-igualada-cemetery-by-miralles-pinos-eternal-echoes/>

Εικόνα 49,52,59 <https://www.archdaily.com/103839/ad-classics-igualada-cemetery-enric-miralles>

Εικόνα 50,51,54 <https://arquitecturaviva.com/works/cementerio-igualada>

Εικόνα 57 <https://www.miesarch.com/work/1231>

Εικόνα 58 <https://divisare.com/projects/394894-miralles-tagliabue-embt-estudio-carne-pinos-randhir-singh-igualada-cemetery>

Εικόνα 60,61,63,64,66,67,68 <https://www.archdaily.com/7484/house-n-sou-fujimoto>

Εικόνα 65 <https://www.architectural-review.com/today/house-n-by-sou-fujimoto-architects-oita-city-oita-japan>

Εικόνα 69 <https://arquitecturaviva.com/works/casa-n-oita-10>

Εικόνα 70,71 <https://www.architecturalrecord.com/articles/8771-n-house>